

Parahat Çerkezowa

NURY
HALMÄMMEDOW
(20.VI.1938 – 4.VIII.1983)

Aşgabat 2013

UOK
Ç

Çerkezowa P.
Ç **Nury Halmämmedow.** – A.: Ylym, 2013. – 164 sah.

Kitapda Türkmenistanyň halk artisti, SSSR Döwlet baýragynyň eýesi, Magtymguly adyndaky halkara baýragynyň iki gezek laureaty Nury Halmämmedowyň ömri we döredijiligi hakda giňişleýin gürrüň edilýär. Ýygynnda saz ägirdiniň gündelik ýazgylarynyň, sungat hakdaky garaýyşlarynyň, hatlardan parçalaryň, şeýle hem gutarylan-u-gutarylmadyk eserleriniň golýazmalaryndan bölekleriň ýerleşdirilmegi kompozitoryň ötgür zehin aýratynlyklarynyň we halk döredijiligine uçursyz söýgüsiniň ynandyryjylykly açylmagyna ýardam edýär.

В книге о народном артисте Туркменистана, обладателя Государственной премии СССР, дважды лауреате международной премии имени Махтумкули – Нуры Халмамедове рассказывается о жизни и творчестве великого мастера туркменской музыки. Дневниковые записи, высказывания о музыкальном искусстве, отрывки из писем, а также автографы законченных и незаконченных произведений – всё это способствует раскрытию особенностей незаурядных способностей и исключительной любви народному творчеству гениального композитора.

TDKP №

KBK

© P.Çerkezowa 2013
© “Ylym” neşirýaty, 2013

Eziz perzentlerime – ýaş sazandalara bagyşlaýaryn
Посвящается милым детям – молодым музыкантам

SAZYŇ MAGTYMGULUSY

*Garga ýüzlerçe ýyl ömür sürýär.
Bürgüt bolsa 35-40 ýaşdan känbir aňry
geçip bilenok. Emma ol az ýaşasa-da,
uz ýaşajar.*

Nury Halmämmedow

Kompozitor Nury Halmämmedow özüniň göwni ýeten guşy —bürgüdiň ýaşyndan sähel artyk ýaşady. Gögüň şasy kimin uz ömründe erkanalyk we mertlik ýörelgesine eýeren ussada panynyň 45 ýyl 45 gün hözirini görmek paýy berlen eken.

Ol ömrüniň bütin dowamynda bary-ýogy 1 ýyl 9 aý 15 gün bilim ulgamynda işledi. D.Öwezow adyndaky sazçylyk uçilişesinde 3 aý 12 gün, öňki Türkmen döwlet pedagogik sungat institutynda arakesme bilen 1 ýyl 6 aý 3 gün zähmet çekdi.

Zähmet depderçesindeki ilkinji ýazgyda 1963-nji ýylyň 15-nji awgusty, iň soňkuda bolsa 1975-nji ýylyň 7-nji fewraly diýen seneler görkezilipdir.

Kesgitli wagt barlyp-gaýdylyan işler döredijilik ussadyň ruhy talaplaryny doly kanagatlandyrmaga päsgel berýärdi. Erkinlik ýar-ýarany bolansoň, eý gören senedine-sazyna-da ýazylyp-ýaýrap gulluk etmek isledi. Edara işinde 8 sagat işlemek talap edilýän bolsa, ol döredijilik neşirýatlary bilen şertnama esasyndaky işinde her gün keminden 11 sagat işläýmeli diýip, öz düzgünini girizdi. Özem käşgä 11 diýeni bilen bu çäkde duran bolsa! Täze saz, täze tema bilen heserlän mahaly hatda 18-20 sagatlabam döretdi. Gije-gündiziň galan 4-je sagadynda bir beýni aram tapandyr öýdýäňizmi? Dynç alaryň diýäýende-de, elindäki zatmydy? Sazyň yşgyna çyn dilden berilmek heseri diňe hakdan içen ussatlara “ýolugýan” dert dälmidir?! Bu dert olary ne gije, ne-de gündiz gününe goýýandyr. Ol kä-

millere ömürlik sataşýan jebri-jepa. Ýöne şol derdiň yzasyny çekip durmasa, olar ýaşabam bilmezdi, ruhlanybam. Bu dert olara ruhy söýgetdi. Ýlhamdy. Ganatdy.

Ussat “Gije uklap bilmedim. Gözüme çüý kakylan ýaly boldy” diýen jümleleri gündeliginde we hatlarynda ençe gezek ýönelige agzan däldir. Tünde rahatlyk, gündizem ynjalyk bermeyän dertden gaýdýan isleg-meyiller hiç galyba, hiç düzgüne kybap gelmänsoň, ol ýönekeý ynsanlara bildirilýän talaplardan has jogapkärlidi, has gaýymdy. Göwün isleglerini aňryýany bilen kanagatlandyryň kompozitor üçin wagt ölçegi diýen düşünje ýatdy. Talaplaryň ilkinjisi – özüňden bütinleý geçmekdi. Ol adaty kişileriň meýil-matlaplaryndan-da düýpgöter el çekdirýärdi. Hut sonuň üçin-de içki dünýäsiniň gullugyndaky ynsanlaryň ne-hä elpe-şelpelik ýadyna düşýärdi, ne-de şan-şöhrat, ne baýlyk-gazanç. Pespälligi, giň gözyetimi, belent adamkärçiligi şahsyýetleri “men-menlik derdindenem” halas eýleýärdi.

Ruhy kämilligi ähli baýlykdan ilerde tutan ynsanlar üçin göwün gözelligi mal-mülkden zyýadady. Olaryň bar küýi kalp genjini galňatmakdy. Bu hazyna baýlaşdygyça ruhy perzentler-de kämilleşmek bilendi. Jogapkärçilikdir talap-da şo:ol artyp barýardy.

Barlygy unudyp döretmek, heserleden käriň derdi bilen ýaşamak genial şahsyýetleriň ählisine mahsus häsiýet bolsa gerek.

Aslynda geniý diýmek näme? Filosofik sözlükde bu aýtgý döredijilik zehininiň aňrybaş derejesi diýlip häsiýetlendirilýär. Azym hünärli ynsanlaryň edýän işleri iňňän özboluşlylygy, seýrekligi, täzeçilligi, jemgyýetçilik ösüşine aýratyn taryhy ähmiýet berýänligi, adamzat ösüşini ilerletmek ukybyna eýeligi bilen tapawutlanýar.

Türkmen milli professional sungatynda we medeniýetinde şeýle genileriň birnäçesi bar. Eger biz kino sungatynda iň kämil kinorežissýoryň we aktýoryň adyny tutasymyz gelse, göz önümizde biygtyýar Alty Garlyýew janlanýar. Sebäbi ol türkmen kino sungatynyň sere-saýlantgysy. Wokal sungatyndan söz açsak, milli aýdym-sazyny yklyma ýaýan, ajap sesi we ýerine ýetiriş ussatlygy boýunça önüne aýdymçy geçirmeýän Medeniýet Şahberdiýewany ýatlaýarys.

Türkmen poeziýasynyň hamyrmaýasy Magtymguly Pyragy diňe türkmeniň däl, tutuş Gündogaryň şahyry-agzamy, ägirdi-läheňi. Häzirki zaman türkmen poeziýasy bolsa öz genisi Gurbannazar Ezizowy baýdak edinýär.

Tenekar “hüwdüsi” hatda gundagdaky çaganyň-da on iki süňňüni bogun-bogun sökýän, näzik sazlary nähoşy sagaldýan (daşary ýurtly bir lukman watandaşymyz Nurynyň sazlary bilen syrkawý bejerýär) kompozitor Nury Halmämmedowymyz bolsa türkmen saz döredijileriniň aňrybaş derejesi, nusgasy.

Jöwherdarlygy — uçursyz zehini, janpidalyk derejesindäki jepakeşligi, asyrlary nazarlaýan öňdengörüjiligi, ölemen watanparazlygy bilen münleriň-millionlaryň arasyndan saýlanýan ynsanlar köpler üçin düşnüksiz, çylşyrymly häsiýetli, göýäki “başga dünýeden – özge planetadan”-saýýaradan gelen mysaly bolup görünüär. Ýaşayş baradaky garaýyş-düşünjeleri çuňluga gidýän geniler durmuşyň asyl manysynyň gözlegine ykbalyny bagyşlaýar.

Fakt pikiriň daýanjy. Faktlara ýüzleneliň. Dogabitdi zehinli adamsynyň häsiýeti, bolşy-goýşy hakda gürrüň gozgalanda, kompozitoryň maşgalasy Gülsoltan Halmämmedowa iki ýagdaýy gürrüň berdi.

Birinji ýagdaý: Nury saz dünýäsine gaplanyp, çar ýandan owaz gözläp, owaz eşidip ýaşansoň, ajap äleme bütinleý siňýärdi. Oglantak döwri ýetimler öýüniň 9-syny çalyşmagy, elinde şol döwrüň 3 rubly bilen Moskwa gitjek diýip, özbaşyna otla münmegi ruhy erkinlige ymtlylyşyň Nurynyň zannýnda barlygyndan habar berýär. Gülsoltan Gylyjowna janygyp diýýär: “Nura eger-eger bil baglar ýaly däldi. Oň bilen ýola çyksaň, göz önünde tutan ýeriňe ýetjegiňe ynam ýokdy. Gidip barýansyň weli, serine bir hyýal geldigi, gutardygy, duýdansyz ugruny üýtgeder durubiýr. Çagany biçak eý görse-de, oňa hatda oguljygymyzy çagalar bagyna äkitmegi-de ynanyp bilemokdym...

Ikinji mysal. Bir sapar dost-ýarlary bilen Pöwrizä (häzirki Arçabil şäherçesine) dynç almaga giden Nury hiç kime duýdurman gijäň birmahaly ur-tut öýe—Aşgabada gaýdýar. Döwre guralyşyk bezikdirýärmä ýa başga bir ýagdaý täsir edýärmä — belli däl. Oňa Alabaý atly item ýoldaş bolýar. Paý-u-pyýada

näçe ýol sökeni näbelli, aýaklary pakga-pakga gabarýar. Esli aralygy geçensoň, bir ýolagçy maşyna münüp, daňdan sagat 6 töweregi öýe özüni atýar. Ýanyoldaşynyň “Bu çak näm işläp ýörçün?” diýen sowalyňa ýumşak ýylgyryp: “Mydam öýe giç köwlenýän diýip igeneňsoň, ynha, bu gün irläýdim” diýip jogap gaýtarýar.

Saz bilermenleri belli nemes kompozitory W.Mosarty XIX asyr bilen deňeşdirende XX asyra has düşnükli, ýaşan döwri – XVIII asyra görä alanynda bolsa, XIX asyra aýdyň diýip belleýärler.

Beýikler köp halatda “öz düşnüksizliginiň” pidasy bolýarlar. Durmuşda özüni ýalňyz duýýarlar. Olara düşünmek üçin gapdalynda özi ýaly ikinji bir geniý gerek. Hany ol?!

Ýedi yklyma käni egsilmez saz şerbetini eçilip giden Mosarta öz döwri, egindeşleri düşünmänsoň, ýeňil sazlara kowalaşýanlar üçin eserleri çylşyrymly, agyr bolup galýar. Döredijilikden çörek iýmek müşgillik döredensoň, ömrüniň soňunda mätäçlik baryny çekýär. Amanadyny tabşyranda hatda merhum sarpasy-da tutulmaýar. Garyplaryň gonamçylygynda köpçüligiň jaýlanýan umumy gubruna ýerlenýär. Şol sebäpden, özbaşyna depin edilmänsoň, oň mazary-da näbelli bolup galýar.

Dogry, oňa prus korolynyň orkestrine baştutanlyk etmek wezipesem hödürlenýär. (bu wezipe üçin 11 müň frank tölenjekdigi-de ýaňzydylýar). Bikär halyna “Meniň işim bar-a, öz imperatorymy ynjdyp bilmen-ä” diýip, jypdyryp, düşewüntli teklipten ýüz dönderýär. Mosartyň bu hereketini ýazgaran dostlarynyň biri beýtmeginiň sebäbi bilen gyzyklananda, kompozitor: “Imperator meni gowy görýär. Özüme-de Wena ýaraýar. Pul meni asla gyzyklandyranok” diýip jogap gaýtarýar.

Döredijilgine biçak talabedijilikli, päkize çemeleşen Nury Halmämmedow hem gazanç üçin, bol-telkilik üçin ýeke se-tir-de ýazmadyk. Ahlak ynanjyna wepaly bolup, girdejili işlere göwün yüwürmedik. “Ata Watandan asla örkümi üz-men” diýip ýaşan diýar dilbendi. Döredijilik neşirýatlary bilen şertnama esasynda işleýärkä, döreden eseri tä göwün talaplaryny ödeýänçä, ony hiç kime görkezmeýärem, hödürlemeýärem. Her esere soňky nokady goýýança aýlar, ýyllar

geçýär. Diňleýjä düşnükli etmek üçin, pikirini kalp gazanynda kemsiz bişirip ile ýetirmek üçin her notanyň, her belginiň üstünde jepa çeken kompozitoryň eserini doly tamamlap, ondan galamhaky alýança ep-esli wagt geçýär.

Pulsuzlykdan mätäçlik çekendigi onuň ýakynlaryna ýazan hatlarynda aýdyň görünýär. Tanymlar artist hem režissýor Baba Annanow öz gündeliginde şeýle ýazýar: “Nury garypdy. Ýöne onuň baýlygyna ýetip biljek ýekeje-de barly adam ýokdy...”.

Onuň köňül matlaby – paýhas ummanynyň çuňluklaryndan ýüküni tutmakdy. Artdyran genjiniň miwelerini halkyna ýetirmek üçin maddy ýetmezçiligiň ejirini çekmek çekdi. Ýöne, barybir, bir pursatlygam ýeňil gazanyň pikirini etmedi. Saýlan halal ýolundan ýekeje ädim-de gapdala sowuljak bolmady.

Halysan – çyn ýürekden halkyna hyzmat etmegi öz missiýasyna öwren ussat il-gününiň kalbyny ýaz eýlemek, ýaşayşa söýgüsini artdyrmak, gозelliklere gозellik goşdurmak, diňleýjide täze duýgulary oýarmak üçin döretdi. “Nuryň sazlary çogup duran çeşmäni ýatladýar. Filmdäki sazalaryny diňleýärkäň, sende täze duýgy-düşünjeler döreýär. Öň bukulyp ýatan mümkinçilikleriň üstüni açýar” diýýän belli kinorežissýor Osman Saparow mün kerem mamla.

Biz Halmammedowyň sazalary durşuna gозellik, durmuşy bilen duýgy diýýäris. Kompozitoryň özi welin täze zat döredýändirin öýdenok. Onuň saza-da, gозellige-de öz garaýşy-nazargähi bar. Ol “...tebigatyň özi ajaýyplyk... biz oňa diňe öýkünýäris” diýýär.

Bethoven bolsa bu babatda şeýle garaýyşda eken: “Siz men-den nädip pikir döreýänini sorayarsyňyz – men ony tebigatyň goýnundan, tokaýdan, asuda agşam guralan gezelençden, duýgularyň at çapýan ir säherinden alýaryn. Bu görnüşleri şahyr söz bilen beýan etse, mende olar owaza eýlenip ýaňlanyp, möwjäp, kagyza geçip, nota öwrülýänçä, karar tapamok”.

1964-nji ýylda Orta Aziýanyň we Gazagystanyň kinematografiýaçylarynyň Frunze (häzirki Bişkek şäherinde, Gyrgyz Resp.) şäherinde geçirilen kinofestiwalda “Şükür bagşy” filminiň sazy ýörite baýraga mynasyp saýylyar. Talyp döwri şeýle hormata mynasyp görülen ýaş kompozitor baýragy alýan mahaly-da filmiň sazalaryny özi döredendir öýtmeyär:

– Bu sazy men ýazmadym. Ol halkyň sazy. Şükür bagşynyň sazy. Men diňe öwrendim. Öz sazymy döretmedim. Men halky diňleýärim. Şoňa görä-de, bu baýragy türkmen sazynyň ykrarnamasy hökmünde kabul edýärim – diýýär.

“Şükür bagşy” kinofilmi halkara baýraklarynyň 15-sini gazandy. Ýewropa we Aziýa ýurtlarynyň ençemesinde görkezildi. 1968-nji ýylda halkara Kann kinofestiwalynyň bäsleşikden daşary berilýän baýragy aldy. 2008-nji ýylda Parižde geçirilen halkara festiwalynyň ýene-de “Şükür bagşy” tomaşaçylara hödürlendi. Filmiň režissýory, Türkmenistanyň sungatda at gazanan işgäri, Magtymguly adyndaky halkara baýragynyň eýesi Bulat Mansurow meşhur filmiň Parižde garşylanylyşy barada ýurduny täzelemeginiň öňýanynda guralan söhbetdeşlikde şeýle diýipdi:

— Kinokartina tamamlanansoň, režissýorlar, prodýuserler, sazandalar ýanyma gelip, “Filmiň sazy kalbyňy joşduryp, özüne bendi edýär. Dessine ýüregiňe baryp ýetýär. Bu sazlar Çaykowskiniň, Rahmaninowyň eserlerinden birjik-de peslär ýaly däl. Şolaryň derejesinde ähmiýetli” diýdiler.

Halkylyk, milli folklor we şirin heňler döredijiliginiň özenini düzen zehinlere hiç wagt gory egsilmeýän hut şu çeşme abraý üstüne abraý getirýär. Dünýä saz medeniýetinde jadygöý saýylan ajaýyp pianinoçy we kompozitor Ferens Listiň, Mihail Glinkanyň, Aleksandr Dargomyžskiniň, Fiderik Şopeniň we başga-da birnäçe saz ägirtleriniň halkyň ruhy dünýäsiniň ahwalatyny psihologlarça öwrenendigi, bilendigi üçin diňleýjileriň barçasý olaryň eserlerinden öz sazyny tapýar. Misli özi üçin ýazylan dek kabul edýär. Bu ussatlar öz halkynyň milli öwüşginlerini jahan içre halklaryň aýratynlyklary bilen baýlaşdyryp, dünýä saz biliminiň tilsimleri arkaly-da sazlaşdyryp bilenligi üçin hemmä ýakyn hem düşnükli.

Mihail Glinka “Nar agajy” sazyny özüniň “Ruslan we Lýudmila” operasynda ýerine salyp ulanýar. Bu eseri Nury Halmammedow hem täze bir öwüşgin çäýyp “Şükür bagşy” filminiň sazларында peýdalanýar.

Halk sazларына çын дilden берlip, olaryň гадыр-гымматына düşünen Nury Halmammedowyň eserleriniň аýдым, тans äheňliliginiň аňыrsында-da halk sazларыnyň owazy ýaňланyp dur.

Türkmenistanyň halk artisti, kompozitor Aman Agajyrow saz ussadyňyň millilige sarpasynyň belentligini şeýle düşündirýär:

—Halmammedow kompozitor hökmünde millilerçe pikirlenmekde dogabitdi zehine we tebigy islege eýedi. Hiç kim Nury deý halk mukamlaryny kämilleşdirip, ösdürip bilmedi. Şonuň üçin-de kompozitoryň döredijiligi halys ýürekden halkyňky. Halk-da şo sebäpden ony söýýär. “Şükür bagşy” filmine ýazan sazyny halk sazyndan tapawutlandyrmak asla mümkin däl.

Dünýä edebiýatynyň nusgawy ýazyjylarynyň biri Çingiz Aýtmatowyň hem “Şükür bagşynyň” sazlaryna juda ýokary baha berendigine aşakdaky sözleri güwä geçýär:

—“Şükür bagşyny” her gezek göreniňde, ol seniň önünde täze-täze gözýetimleri açýar. Kartinanyň esasy gymmaty maksadaokgunlylygynda. Onuň şu günki aladalarymyza, bizi biynjalyk edýän meselelere seslenýänliginde, ynamlarymyz, jemgyýetçilik ideýalarymyz bilen deň gelýänliginde. Nury Halmammedowyň sazy bolmadyk bolsa, film, belki, bu derejä ýetmese-de ýetmezdi. Bu “toslanyp tapylmadyk” mukam türkmen halkynyň saz medeniýetine uly şöhrat getirýär.

Ýazyjy sazyň ähmiýetine, ilkinji nobatda, onuň pelsepewi pikirlere ýugrulanlygy nukdaýnazardan baha berýär.

Nury Halmammedowyň birnäçe aýdymdyr romanslaryny, wokal siklllerini ýerine ýetiren opera läheňi Medeniýet Şahberdiýewa onuň döredijilik aýratynlygyny iki zatda görýär:

— Nurynyň eserleriniň ritmleri türkmeniňki, garmoniýasy bolsa бүтindүнýä saz medeniýetine degişli. Ol bu iki aýratynlygy ussatlarça sazlaşdyryp bilenciligi üçin beýikdir.

Millilik ussadyň ähli eserleriniň içinden eriş-argaç geçensoň, jahanyň haýsy künjünde ýaňlansa-da, türkmen sazynyň owaзы gulagyňa gelip dur. Onuň ajaýyp eserleriniň biri bolan, ýapon şahyrlarynyň sözlerine döreden “Hirosimanyň we Nagasakiniň çagalarynyň eşidip ýetişmedik sazлары” siklini diňläniňde-de, dessine “Şuny döreden türkmen” diýdirýär.

Bu pikiri kompozitoryň eserleri 1963-nji ýylda Türkmenistanyň Magtymguly adyndaky döwlet baýragyna hödürleneninde, muny ýürekden makullap, kompozitor-

lar birleşigine hat ýollan, ýaş sazanda Meretmuhammet Annamyadow hem özüçe aýdypdyr: “Nury Halmämmedowyň sazyny daşary ýurtda diňläniňde-de, awtoryň adyny eşitmezden, onuň türkmen sazydygyny duýýarsyň. Käbir sazlary biz öz ýurdumyzda diňleseň-de, oňa türkmen sazy diýip birbada aýdyp bilemzok. Şu meselede Nury Halmämmedowy başyňa täç edesiň gelyär”.

Opera aýdymçymyz kompozitoryň ýene bir artykmaçlygyny aýtman durup bilenok. Onuň çuňňur ynanjyna görä, Nuryda harizma bardy, ýagny ol ähli kişä täsir etmek, mähel-läni özüne magnit mysaly çekmek ýaly taňryýana ukyp eýe-sidi. Garasyny gördükleri, adamlar öz-özünden daşyna üýşüberyärdi.

Mähribanlygy bilen hemmä özüni aldyran saz ussadyň heniz talyp döwürkä Magtymguly Pyragynyň paýhas gorundan uçgunlap ugramagynyň aňrsynda giden many ýatyr. Poeziýa ägirdiniň durmuşa beletligi, içki dünýäleriň gözgüsinden mün bir ahwallary “synlap” bilşi, halkyň ýüregini halky dil birle çeper söýlemesi kompozitoryň hem maksat-matlabyna tüýs laýyk gelyärdi. Şondan bolsun gerek, Magtymguluda özüne ruhy ýakynlyk duýdy. Şygrylarynyň diliniň süýjüligi, düşnükli-ligi, pelsepewi pikirlere baýlygy, sagdyn garaýyşlary, öňdengörüjiligi saz ussadyň döredijiliginde bakyýana ýer edindi.

Çyn kompozitor çyn şahyry-da ussatlarça saýlap bilýär. Pähimli sazlara jöwher şygrylary gözleýär. Bilermenleriň piki-rine görä, eger Magtymgulynyň poeziýasy kämil aýdym ýaly owazlylygy, owadanlygy bilen özüne çekse, Nurynyň sazlary şahyranalygy, liriki häsiýetlilik bilen tapawutlanýar. Bu ýerde şahyr kompozitora, kompozitor bolsa şahyra öwrülýäne döňýär. Aslynda edebiyatyň we sungatyň aňrsy çeperçilik, inçelik, gözellik, ýönekeýlik, paýhaslylyk diýen bir umumy çeşmeden gözbaş almaýarmy näme? Nämüçin rus halky Glinkany saz äleminiň Puškini saýýar? Megerem, Glinkanyň halkyň içki duýgularyny şahyr kimin şahyrana, çeper söýleýänligin-dendir? Ol sazy çeper söz mysaly düşnükli edip, owazy “söze öwürüp” beýan edip bilýänligi üçin beýikdir. Mihail Glinka rus milli nusgawy saz äleminiň ruhy atasy bolmak bilen, halk sa-zyny hil taýdan täze basgançaga çykardy diýilýär. Nury Hal-

mämmedow hem türkmen milli sazlaryny dünýä ykrar etdiren ussat. Ol türkmeniň professional saz sungatynyň ruhy atasy — Magtymgulusy. Saz tankytçysy T.Wyzgonyň adalatly belleýşi ýaly, onuň simfoniýasy Orta Aziýa we Gazagystan Respublikalarynyň kompozitorlarynyň döredijiliginde täze döwrüň başlanýandygyny aňlatdy.

Nury Halmämmedow “Men kompozitor bolmasam, hökman hudožnik bolardym” diýer eken. Ol maşgalasyna ýazan hatlarynyň birinde zenan maşgalalara diňe hakyky suratkeşiň gözellige baky teňnelik nazaryýetinden bakýandygyny ýañzydýar. Kompozitoryň göwrümlü eserlerini ýazyp tamamlansoň, onuň sözbaşyly ilkinji sahabyny bezeýşinde-de suratkeşiň galamynyň yzy mese-mälim duýulýar.

Hudožnik syzgyrlygy, inçeligi, tebigat we ynsan gözelligini, umumy sazlaşygy tapmaga ymtylyşy, pelsepewi pikirlere baýlygy (fransuz ýazyjysy Stendal hudožnigi filosofdan aýrylykda göz önüne getirip bilmeýändigini aýdýar) kompozitoryň islendik žanrda döreden eserlerinde aýdyň görünýär. Aslynda kompozitor hem zanny boýunça hudožnik dälmi eýsem? Ýöne kompozitoryň bir artykmaçlygy – onuň kagyz-döwede eýgertmeýän duýgulary-da saza salyp bilýänliginde bolsa gerek.

Şahyr kalbyň, hudožnik ýüregiň bolmasa neneň rus, nemes, ýapon, gündogar şahyrlarynyň eserleriniň çuňlugyna ýetip, inçeligiňe birjik-de şek ýetirmezden, olary saza jaýdar salyp biljek?!

Kompozitor şahyr S.Ýeseniniň “Pars äheňleri” sikliniň asyl nusgasyna saz döredýär. Sazşynas W.Larionow ussadyň bu eserini dünýä saz sungatyna goşulan bahasyz baýlyk hasaplaýar. Onuň bellemegine görä, “Pars äheňleri” tebigylygy, şahyрана jemlemesi, sözleriň saza üşüklilik bilen okalyşy, eseriň aýdym äheňiniň inçeliginiň açylyp görkezilişi bilen tapawutlanýar. Bu saz eseriniň ajaýyplygy hakda Moskwada neşir edilýän “Prawda”, “Komsomolskaýa prawda”, “Sowetskaýa kultura” ýaly gazetlerde sensasion waka hökmünde ýazylýar.

S.Ýeseniniň “Pars äheňlerinde” Halmämmedow özüne birhili ýakynlygyň bardygyny duýup: “...onuň sözleriniň özi sazy çagyryýar” diýýär. Bu romanslar toplumyndan bir aýdymy M.Şahberdiýewa, galanlaryny bolsa ýene bir opera ussady Aleksandr Newgodowskiý ýerine ýetirýär.

Halypanyň Magtymgula, Mollanepese, Gurbannazar Ezi-zowa, Firdöwsä, Geýnä, Yesenine yzygiderli ýüzlenmesi bu söz ägirtleriniň eserleriniň ynsan gymmatlyklary, onuň jemgyýet-däki orny, tebigat bilen ynsan gatnaşyklarynyň sazlaşygy ýaly hiç wagt gymmatyny gaçyрмаýan, akyldarlary baky oýlandyryp, çözüti gözledip, sowal üstüne sowal döredip gel-ýän baglygyň manysyny agtarýan temalaryň döredijiliginiň özenini düzenligidir.

Sarsmaz ýörelgelere baky wepaly bolup ýaşan kompozitor uly üçin ýazsa-da, kiçi üçin ýazsa-da, özüne talaby birjik-de gowşatmaýar. Şondan bolsa gerek, ol ähli ýaşdaky diňleýjiniň ýüregine biygtyýar ýetmegi başaýar. Könelmeýän durmuş temalaryny kiçiler üçin “çaga dilinde”, ulular üçin ulyň dilinde ussatlyk bilen gozgaýar.

Halypanyň eserleri çagalar sungat mekdeplerinde-de ürg edilip öwrenilýär. 15-16 ýaşlaryndaky bir zehinli okuwçy-dan halypanyň sazalarynyň çagalar tarapyndan hem söýlüp ýerine ýetirilmeginiň sebäbi soralandy, ol ikeriňlenmän: “Bu sazlarda pikir kän. Sazandany pikirlenmäge mejbur edýär” diýýär. Sazdan üşüklü ikinji bir ýetginjegin hem ussadyň döredijiligi babatda kesgitli garaýşy bar eken. Onuň pikirçe, “Halmammedowyň garmoniýasy edil Şopeniňki ýaly gaty üýtgeşik, özboluşly”.

Ynsan ähliniň kalplaryny bogun-bogun söküp yzarlaýan sazlar öz artykmaçlygy hakda çaga-da, ula-da sözsüz söýleýär.

Sazdan asla başy çykmaýan, ak-garany doly saýgarmaýan körpejigiň-de “Aýgytly ädim” filmindäki Artygyň we Aýnanyň aýdymalaryna hezil edip hiňlenmesiniň ýa-da Aýnanyň “hüwdüsi” ýañlandygy, oýnap ýören çaganyň güýmenjesini taşlap, gelip ýassyga gyşarmasynyň syry nämekä? Sowala ýene öňki jogaby gaýtalasyň gelyär: kompozitor üçin ynsan kalplarynyň ählisiniň gapysy açyk. Ählisiniň syry aýan. Onuň eserlerinde çagalyk, ýaşlyk, garrylyk döwrüniň aýratynlyk-lary sazlaşykly garylýp, umumy bitewilik höküm sürýär.

“Sergeý Yeseniniň “Şahyr bolmak durmuş hakykatyny biynjalyk etmezlik” diýen sözleri bar. Şahyryň bu setirleri Nury Halmammedowyň hem ynanjy bolupdyr” diýip, sungaty öwreniji alym Wladimir Gurewiç aýdýar. Alym kompozitoryň

“Dutaryň owazy” eserine aýratyn ähmiýet berýär. Bu eserde ilkinji gezek türkmen fortepianosy ähli sesi bilen özüni bildir-di” diýýär.

Kompozitor bilen ýakyn aragatnaşyk saklan şahyr Gurbannazar Ezizow bolsa “Nury Halmämmedow kompozitor hökmünde “Dutaryň owazyndan başlanýar” diýen pikiri öňe sürýär.

“Dutaryň owazy” 1962-nji ýylda ýaş kompozitorlaryň Moskwada geçirilen bäsleşiginde birinji derejeli diploma muwapyk görülýär. Kompozitor bu ajap eserini sungat läheňi Mylly Täçmyradowa bagyşlaýar. Mylly aganyň kämil saz-laryndan soňsuz ylham alan kompozitoryň öz ruhy halypasyna bagyşlan eserini diňleýärkäň, saz ägirtleriniň ikisem biygtyýar göz önünde janlanana döňýär. Dutary saýrak bilbil mysaly saýradan ussadyň başarnygynyň önünde baş egýän kompozitor pianinony-da dutaryň dilinde “gürletmäge” boýun egdiräýipdir-ow!” diýen pikir seriňe dolýar. Kompozitor dutaryň näzik owazyna serhetsiz söýgüsini, buýsanjyny, hatda Mylly aganyň çalyş aýratynlygyna çenli öz eseriniň her notasyna, her setirine, hatda setirara boşluga-da inçelik bilen siňdirmäge çalşypdyr. Bu saza “Dutaryň owazy” däl-de, “Dutaryň waspnamasy”, has dogrusy, “Dutaryň Senasy” diýesiniň gelýär.

Kompozitoryň köpgyraňly, žanr baýlygy bilen tapawutlanýan döredijiliginiň haýsy ugrundan söz açsaň-da, täze öwüşginleriň, özboluşly çemeleşişleriň üstünden baryarsyň. Türkmen saz sungatyna Täze bir eýýamy dörediji bolup giren ussat bu derejä ýetmek üçin biçeme köp okady. Ussatlara gulak goýdy.

Hawa, kämilliğiň başgançagyna çykmakda ilkinji saz mugallymy Olga Alekseýewna Kriwçenkodan başlap, sazçylyk uçilişsesiniň kafedra müdiri Wiktor Grigoriýewiç Hirunsewden, tejribeli mugallym Ýelena Konstantinowna Kuleşden, kompozitor Aşyr Kulyýewden, Moskwa konserwatoriýasynyň professory Anatoliý Nikolaýewiç Aleksandrowdan sungatyň näzik ugrunyň inçeliklerini teňnelik bilen öwrendi. Şu ýerde ýene bir hakykaty agzamak lazým hem ýakymly. Öz talyplarynyň ukyp-başarnyklaryny synlap, ýandepderçesine bellik edýän professor Nury babatda, köplenç, şeýle sözleri ulanypdyr: “... uçursyz zehinli, örän ýiti”. Konserwatoriýany tamamlap, diplom alýan pursady mugallymy we halypasy

Anatoliý Nikolaýewiçiň: “Halk sazlaryny öwrenmegi dowam ediň. Şol bir wagtyň özünde mümkin boldugyndan özge sazlary-da köpräk diňläň” diýen öwüdini döredijiliginiň bütin dowamynda özüne ýaran edindi. Halk sazlary bilen dünýä sazalaryny üř edip diňlemek we inçeligiňe ýetmek arkaly düýbünden aýrybaşga bu iki sungatyň – iki ýoluň kesişmesini tapdy. Sazlaşygyny tapdy. Iki ajaýyplygyň “nikasyny gyýyp”, üçünji bir ajaýyplyk döretdi.

Özgeleri köp diňleseň, isleseň-islemeseň, olaryň täsirine düşýärsiň. Sazşynas Jemile Gurbanowa kompozitoryň wokal lirikasynyň diliniň F.Şubertiň irki eserlerine golaýdygyny, simfonik sazларында N.Rimskiý-Korsakowyň we A.Haçaturýanyň, fortepiano eserlerinde R.Şumanyň, obrazlylygyň romantika esaslanýan sazларында bolsa F.Listiň hem-de S.Rahmaninowyň täsiriniň duýulýandygyny belleýär. Ýöne haýsy täsire düşse-de, kompozitoryň baş ylham çeşmesiniň milli folklor bolandygyny saz öwreniji nygtaman geçenok.

Saz ägirdiniň çeper, telewizion we multiplikasion filmlere ýazan eserleriniň-de naýbaşy sazlardygyny hiç kim inkär edenok.

Sungaty öwreniji W.Gurewiç kompozitoryň kino zehinini dünýä açmakda režissýor B.Mansurowyň hyzmatynyň biçak uludygyny belleýär. Nuryň ýaşdygyna garamazdan, oňa taryhy filmiň sazyny ynanmak bilen, ol uly açyşyň üstünden bardy. Hut “Şükür bagşy” filmi kompozitoryň kino sungatyndaky ägirt uly mümkinçilikleriniň üstüni açdy. Filmler üçin döreden sazlarynyň, isle, ol çeper bolsun, isle-de, multiplikasion, tapawudy ýok, diňe bir bezeg, öwüşgin wezipesini ýerine ýetirmändigini bilermenler mysallar arkaly düşündirýärler.

Türkmenistanda çagalar üçin birnäçe gyzykly multfilmleri döreden ssenariçi režissýor Ýewgeniý Mihelson Nury Halmammedowyň sazlarynyň multfilmde-de, çeper filmde-de bezeg beriji wezipesinden has aňry geçip, bitewiligiň aýrylmaz bölegini düzendigini, awtoryň pikirini, baş gahrymanlaryň içki dünýäsini açyp görkezmekde möhüm wezipäni bitirendigini ýürekden syzdyryp aýdýar.

Kompozitor filmlere saz ýazany bilen “menlik iş bitdi” diýip, bir gyra çekilmändir. Eserini ýerine ýetirýän kim? Sazyň inçeligini, milli ruhuň öwüşginlerini berip bilýärmí? Talapkär ussady şu zeyilli sowallar erkine goýmandyr.

Öňler türkmen filmleriniň sazларыnyň ählisi Moskwa-daky kinostudiýanyň uly orkestri tarapyndan ýazgy edilipdir. Ýewgeniý Mihelson geçen günleriň bir wakasyny hiç ýatdan çykaryp bilenok:

— Multfilmlerimiziň biriniň aýdymy ýazgy edilýärkä, aýdymçy Klara Rumýanowanyň aýdyşy nämüçindir Nura düýbünden ýaramady. Ýogsam Klara öňem birnäçe aýdym-larymyzy ýerine ýetiripdi. Ökde aýdymçydy. Klara Nurynyň eserinden eriş-argaç geçýän milli kaloriti şol gezek göwnejaý berip bilmedi öýdýän, kompozitor gatyrganyp, käýäp, oňa şol bir ýazgyny 19 gezek gaýtaladyp aýtdyrdy. Aýdym bolsun, saz bol-sun, parhy ýok, notadaky talap tä doly ödelýänçä, Nury ynjalano-kdy. Käte oňa halkara bäsleşikleriniň ýeňijileriniň çalşy-da ýa-ranokdy. Sazandanyň ýa aýdymçynyň ýerine ýetirişinde çiglik duýdugy, Nurynyň özi pianinonyň başyna geçip, gaýta-gaýta çalyp we aýdyp görkezzerdi. Onda-da netije çykmasa, ýazgynyň şol bölegini özi ýerine ýetirmeli bolýardy. Dagy nätsin? Yady-ma düşenok, bir multfilmde-hä bir bent aýdymy Nurynyň özi aýdýandyr. Saz ýazanda özi kemini-köstüni goýmanson, onuň ýerine ýetirilişiniň-de kämil bolmagyny talap edýärdi. Öz “ruhy perzendini” şikesledesini gelenokdy. Her kişiniň işe özi ýaly aras-sadan jogapkärli çemeleşmegini isleýärdi.

Moskwaly saz sungatyny öwreniji Ý.Andreyewanyň milli metbugatdaky çykyşynda hem Nury Halmämmedowyň özü-ne we iş bilen baglanyşykly adamlara, ýagny studiýada ýazgy edilende we ş.m. ýagdaýlarda bile işleşenlerine ýokary talap bildirendigi, özem işden seýrek kanagatlanandygy nygtalýar.

Ýazgy pursatlaryna birnäçe gezek gatnaşyp gören kinosse-nariçi Lora Stepanskaýa bu pursatlary edil şu gün bolan ýaly, ähli şiresi bilen hakydasynda janlandyrýar:

— Orkestriň düzümi, dirižýorlar üýtgäp durýardy. Ýöne ýazgynyň soňy hemmesinde birmeňzeşdi: ussat sazandalar kemeňçelerini uzak wagtlap pýupitrlerine¹ urup durup, kom-pozitora öz minnetdarlyklaryny bildirýärdiler.

Nura paýhas baýlygy berlipdi. Ýöne ol birbada iki dünýä-ni ýüreginde göterýärdi. Bir wagtyň özünde hem parasatly adamdy, hemem çagady. Näzik göwni sähel zada ynjaп bilýär-

1 notalar goýulýan gysyk hacja tagta

di. Ýetimlikde geçiren horluklarynyň yzasy ulalsa-da, ýygy-ýygýdan ynysyny bildirip durýardy. Käte çagalygyny ýatlanda diýerdi: “Ýabyň bulanyk suwuny kän içip, huruş ýerine raýyşyň ot-çöpleri bilen oňnut etmeli bolanymdanmy, näme-mi, 4-5 ýaşlarymda garnym top ýaly çişdi. Şol çiş zerarly aýaklarymy görüp bilemokdym...”

Alikper Güseýnow Türkmenistanda giňden tanalýan suratçy. Ol ýurduň tanyml adamlaryny dürli pursatlarda, dürli ýyllarda kän-kän surata düşürensoň, soňra olar bilen ysnyşyp, ýakyn dosta öwrülip gidýär. Nury Halmammedow hakda Alikper aga tolgunman gürläp bilenok. “Nury agzasam, bokurdagym dolýar. Oň ýaly adam indi gaýdyp dünýä inmez” diýýän suratçy geçen günleri hakydasyna getirende zordan gepleýär:

— Nury islendik wagt aglamaga taýyndy. Göwni ýaralansa, gözünde ýaş buldurap durandyr. Özi welin, eger-eger adamy ynýtmaşdy. Biriniň kemçiligini bildirjek bolanda-da, gaty medeniýetlilik bilen, göwne degmän, sypaýyçylyga salyp aýdardy.

Nuryny ýatlamda biygtyýar Gurbannazar-da hakydama dolýar. Ýukaýüreklikde olaryň ikisem birmeňzeşdi. Ýitileriň ählisiniň göwni näzik bolýar öýdýän. Ýöne men muňa ejizlik diýip düşünemok. Zehinler her bir ýagdaýy ötgür kabul edensoňlar, sähelçe zat olara uly täsir edip, ynjydyp bilýärdi.

Hakydama berk ornan ýene bir hakykat bar – Nury genialdygyny ýüregi bilen syzsa-da, daşyna çykaryp, men-menlik eden adam däl. Ol gaty pespäldi. Hoş ahlak – hoşhüýdi. Ýönekeý adamlara ymtylyş güýçlüdi. Olar bilen çalt dil tapyşardy.

Belli bolşy ýaly, seýrek zehinleriň aglabasy gaty gysga ömür sürýär. Paýhaslylygyndan çen tutsaň, olary pähimdar goja deňäsiň gelýär. Mosarty alyp görsek, 35 ýaşasa-da, beýnisi gojamanyňkyny ýatladypdyr. Ol bir ýylda birnäçe ýylyň ýaşyny ýaşapdyr diýýärler. Diýmek, geniler az ýaşanok-da, ortaça ynsan ömrüni çalt, gysga wagtda geçýän eken. Ýogsam, 650-den agdygrak eseri 35 ýaşda döretmek mümkin däl-ä! Özem olaryň 20-den gowragy opera eseri, 50-ä golaýy simfoniýa (sazşynas G.Çiçeriniň aýtmagyna görä, Mosartyň bu žanrdaky eserleriniň birnäçesi şu güne çenli tapylandy).

Frans Şuberte üns bereliň: 31 ýaşda simfonik eserleriň 9-syny (10-njysy ýitipdir), kamera sazalarynyň 40-dan gowra-

gyny, fortepiano eserleriniň ençemesini, aýdymlaryň 600-den gowragyny halkyna miras goýup gidýär.

Nury Halmämmedowyň milli saz sungatynyň gaznasy-na galdyran gymmatly eserleriniň doly sanawyny bilýärismi? Gynansak-da, bu sowala kesgitli jogap aýtjak tapylar öýdeňok. Kompozitoryň maşgalasynyň aýtmagyna görä, Moskwadaky döwlet teleradioýaýlymlarynyň ses ýazgylary gaznasynda Nurynyň sazларыnyň 100 sagatlyk ýazgysy saklanýar.

Ömür menziliňiň paýawlan mahaly, gün-günden gaýralap, dert ejirini hassahanada çekýärkä, filmlere döreden sazларыnyň sanawyny depdere ýekän-ýekän bellik edipdir. Şol sanawdan çen tutsaň, kompozitor multfilmleriň 9-syna, kinofilmleriň 18-sine, dokumental filmleriň 3-sine saz ýazypdyr. Onuň başga-da dürli žanrlardaky ululy-kiçili eserleriniň sany ep-esli.

Halmämmedowyň döredijilik aýratynlyklaryna ser salsañ, onda geçen asyrlarda ýewropa ýurtларында dörän romantizm akymynyň häsiýetli taraplary mese-mälim duýulýar. Bu akyma gulluk eden kompozitorларыň eserlerinde progressiw pikir-ündewler agdyklyk edýär. Folklory içgin öwrenmek, beýan edişiň täze usullaryny gözlemek ýaly maksatlary ileri tutan kompozitorlar garmoniýa, saz formalary, orkestrirlemek meselelerinde uly üstünliklere ýetýärler.

Sazşynas M.Kazinnik romantik-arzuwçyl kompozitorlar babatda gyzykly bir pikiri orta atýar. Ol romantikler klassisizm akymyna ýykgyň eden kompozitorlardan 20 ýyl az ýaşaýarlar diýýär-de, munuň sebäbini şeýle düşündirýär: “Romantikler jemgyýetde ähli zatdan erkin. Olar özüni diňe Hudaý we söýgi babatda garaşly duýýar. Ähli duýgular söýgüden gözbaş alansoň, olar diňe duýgularynyň pidasy bolup ýaşaýar. Arzuwçyl kompozitorlar durmuşy, töwerek-daşy gaty ýiti kabul edýärler. Şu aýratynlygam olaryň işini görýär. Özüni aýaman, duýgy gazanynda “gowrulyp”, “ýanyp, kül bolýar”.

Meşhur italyan skripkaçysy we kompozitory Nikkolo Paganini skripkada yzygiderli we uzak wagtlap türgenleşensoň, göwresi gyşyk ösüp, sag eliniň çep elinden has uzyn bolmagyna getirýär. Ýa-da Listi, Gaýdny, Şopendir Çaykowskini, ýa Halmämmedowy alsaň-da, garaz, genileriň ählisi öz janyna haýpy gelmändir. Olaryň ortaça iş günü 10, 12, 16, 18 sagatdan

kem bolmandyr. Ýeri, kompozitorlaryň özüne görkezýän bu “sütemlerine” saglygy neneň çydasyň?!

1971-nji ýylda bir gürrüňdeşlikde (ýalançydan gitmezinden 12 ýyl ozal) Halmämmedow “Men Şubertiň ýaşyny ýaşadym. Belki, Mosartyň ýaşyna-da ýeterin. Ýöne Musorgskiniň welin... aý näbileýin-däl!” diýipdir. Mälim bolşy ýaly, meşhur kompozitorlar Frans Şubert 31, Wolfgang Amadeý Mosart 35, Modest Musorgskiý bolsa 42 ýaşapdyr. Diýmek, Nury Halmämmedowyň hatda 42 ýaşajagyna-da ynamy bolmandyr. Ýöne ynamyndan birnäçe ýyl artyk ýaşapdyr. Belki, ol döretmän durup bilmänsoň, Şopen mysaly dert bilen darkaş gurap, ondan rüstem gelip, ömür menzilini bir pursatlygam bolsa uzaltmaga çalşandyr?

Şopen saz çalyrka ýa döredýärkä, möwjäp ugran dert yzasyny бүтинleý ýatdan çykarýan eken. Lukmanlar oňa gaty gitse ýene bir ýyl ýaşajagyny ynamly aýtsalar-da, ol öz sazларыnyň emri bilen ömrüni birnäçe ýyla uzaltmagy başarypdyr.

Nury Halmämmedow agyr syrkawdygyna garamazdan (ol bagryň sirrozy we süýji kesellerinden gaýdyş edýär), işlemäge güýç-gaýrat tapyp, iň soňky demine çenli döredipdir. Panydan gitmezinden iki-üç gün öň “Düýe näme üçin ýandak iýýär?” diýen multfilmiň sazyny ýazyp tamamlap, nota ýazgysyny Ýewgeniý Mihelsona ugradýar. “Bu onuň iň soňky owazydy. Iň soňky eseridi. Özem multfilmlere ýazan sazynyň iň gowusydy” diýip, Ýewgeniý Iwanowiç ahmyrly dillenyär.

Dertli halyna “Nejep oglan” operasynyň üstünde-de işleýär. “Edebiýat wesungat” gazetiniň 1963-nji ýylyň 11-nji martyndaky sanynda Nury Halmämmedow çykyş edip, “Edil häzir gaýragoýulmasyz işim diýip, “Nejep oglan” operamy hasaplaýaryn. Opera sungatynda edýän ilkinji işim bolansoň, ol maňa ýeňil düşenok. Her näme-de bolsa, işleýän, ony geljek ýylyň ortalarynda tamamlaryn diýip umydym bar” diýip ýazýar. Diýmek, kompozitor bu opera gaty ir girişipdir. Ýene bir ýyldan gutaryn diýen eserini nämüçindir ömrüniň soňky pursadyna çenli tamamlap bilmändir. Ýöne şunça iş edinen operasynyň gutarylmadyk golýazma görnüşi ne şahsy diwanynda duşdy, ne-de döwlet arhiwinde. Kimiň eline düşeni belli däl.

Onuň “Ýusup-Züleyha” balet eseri-de gutarylman galdy. Bu eseriň bir perdesi ýazylypdyr. Giň göwrümlü eserleriň birnäçesini döretmegi meýilleşdiren kompozitoryň göz önünde tutan zatlary juda kän eken. Kompozitor D.Öwezowyň başlap giden “Görogly” operasyny ýazyp tamamlasy gelýär. Ol bu işe girişýärem. Ussadyň şahsy diwanynda operanyň “Hor we gyzlar tansy” atly bir perdesiniň tamamlanan görnüşi-de saklanypdyr. Nury Halmämmedow Aşyk Aýdyň pir hakda, şahyrlar G.Ezizowyň “Daş gyz”, A.Agabaýewiň “Oswensim owazlary” poemalary esasynda operalary ýazmagy ýüregine düwüpdi. Emma ol gursakda şinelän göwrümlü eserlerine libretto tapman kösenýärdi. Özüne hödürülenýän librettolaryň birindenem göwni suw içenokdy.

Ol hassahanada sagalmagynyň aladasyny etmän, gutaryl-madyk eserlerini “dünýä indermegiň” gaýgysyny etdi. Bi-ribardan eserlerini tamamlayança in bolmanda bir hepdelik ömür diledi.

Düşekde ýatyrka-da ýa saz döretdi, ýa libretto ýazdy, ýa film-lere niýetlän sazларыnyň sanawyny düzdi. Ýekeje pursat-da boş oturmady. Dert bilen gidişdi. Bolmady. Panydan hoşlaşmagyna 2-je sagat galanda bolmajagyna göz ýetirdi öýdýän. Ahmyr bi-len, uludan dem alyp, ýanyoldaşyna “Bar zat gutardy” diýdi.

Yklymyň kämilleriniň sanawyna goşulýan şahsyýetler şeýdip, soňky demine deňeç peýdaly işe ymtylýar. Ummasyz hyzmatlary bitirse-de, olary az görýär. Hasyl bolmadyk tu-tumly arzuwlarynyň miwesini görmejekdigine göz ýetirensoň bolsa, ýazgyda ýan bermekden özge çäre tapmaýar. Ýöne olar soňky pursada çenli ejizlemeýär. Köňülgalkynlygyny elden bermeyär. Sebäp olar jana hoş ýakýan janperwer eserlerinde diňleýjilerini janypkeşlikli zähmete, hyjuwly durmuşa ça-gyryp ýaşaýarlar-a!

Yklymyň bir künjünde bir halka, bir adama zulüm edilse, biri jebir-süteme sezewar bolsa, parahatçylyga howp salynsa... hemme-hemmejesine seslenmän, bu derdi öz gerdeninde çekmän oňmaýan şahsyýetler “dünýäniň endamy” syzlasa duýýar, gynanýar.

Geçen asyryň taryhynyň in elhenç sahypalary bolan Beýik Watançylyk urşunyň adamzada ýetiren yzasyny çaga gerde-

ninde çekip gören kompozitor uruş temasyňa birnäçe gezek ýüzlenýär. Şahyr G.Ezizowyň sözlerine döreden “Pida bolan gahrymanlar” wokal-simfonik poemasynda öz ruhy başdan geçirmelerini uruşň ýalňyza çabralan halklaryň gaýgy-hasraty bilen birleşdirip, bir derde öwürüp söýleýär.

Belli kompozitor we sazanda Rodion Şedrin bu sazy kämil eserleriň hatarynda goýup, onuň halkyň uruşda görkezen ölmez-ýitmez gahrymançylygynyň saz ýyl ýazgysynyň görnükli sahypasydygyny belleýär. “Simfonik saza halk döredijiliginiň, özboluşly wokal we instrumental partiýalarynyň tilsimleriniň çekilmegi, düýpli häzirkizaman beýan ediş serişdeleriniň sazlaşykly ulanylmagy “Pida bolan gahrymanlara” wokal-simfonik poemanyň uly jemgyýetçilik we ynsançylyk häsiýetine eýedigini aňladýar” diýýär.

Kompozitor urşa nälet, parahatçylyga çagyryş temasyňy göwrümlü “Birinji kirişli kwartet” eserinde hem dowam etdirýär.

Nury Halmammedowyň çagalara niýetläp döreden janbagş eserleri-de täsirliligi, manysynyň aýdyňlygy, çaga kalbynyň syrlaryny ussatlarça açyşy bilen körpe diňleýjilerini özüne imrindirýär.

Ol hatda çagalar miltfilmlerine saz ýazanda-da eseri milli öwüşgin bilen baýlaşdyrmagy birjik-de unutmady. Milli ruhy dünýä ruhy bilen sazlaşdyryp, älemiň ähli körpelerine degişli, düşnükli dilde “gürledi”. Şoňa görä-de, ol sazlar bu gün jahan içre diňlenýär. Yewgeniý Mihelson Nury Halmammedowyň sazyna döredilen multfilmleriň Russiýa Federasiýasynyň çagalar teleýaýlymynda ýygy-ýygýdan görkezilýändigini buýsanyp gürrüň berýär.

Çagalygyň lezzetine zar bolup, kemsinmek kemsinen kompozitoryň ýapon şahyrlarynyň şygrylaryna döreden “Hirosimanyň we Nagasakiniň çagalarynyň eşidip ýetişmedik aýdymalary” siklini diňleýärkäň, atom bombasynyň pidasy bilan münlerçe körpäniň ruhunyň nalasy gulagyňa gelene dönýär. Ömri parçаланан körpeleriň bagtly çagalygyň hözirini göreňde, eşitmeli tebigy owazlary, oýnap ýetişmedik oýunlary, synlap ýetişmedik gözelligleri halka gurap, göz önünde birin-birin janlanýar. 1. “Aýly agşam”, 2. “Ýagşyň aýaklary”, 3. “Ikatýok”, 4. “Gyzyl guş”, 5. “Daň aýazy”, 6. “Sarybilbil” 7. “Alabeder halkalar” atly aýdymalary kompozitor ikinji bir ussada – gaýtalan-

maýan owazly aýdymçy Medeniýet Şahberdiýewanyň sesine ýörite niýetläp döretmek bilen, eseriň manysyny has çuňaldyp, täsirliligini artdyrды.

Döredijiliginiň agraslygy, eserleriniň hoş owazlylygy, forma taýdan birkemsizligi, logiki yzygiderliligiň berk saklanyşy bilen özüne çekýän ussadyň galamynyň astyndan çykan eserler, garaýyş-düşünjeler saz janköýerlerini (saz bilermenleriniň hä ilkinji nobatda) biparh goýanok. Nury Halmämmedowyň şahsy diwanynda onuň gündelik depderçesi, ýanyoldaşyna ýazan hatlary, şeýle hem saz söýüjileriň ýollan namalary bar. Kompozitoryň meýilleşdiren opera we balet eserleriniň käbirleri üçin ýazyp başlan librettolarynyň golýazma nusgalary-da saklanypdyr.

Beýik şahsyýetleriň şahsy diwanyndaky iň gymmatly maglumat olaryň gündelik ýazgylarydyr. Çünki gündelik islendik şahsyýetiň içki dünýäsini hiç bir ýoýmazdan, bolşy ýaly açyp görkezýär. Gündelik – döredijilik adamsynyň ikinji “meni”. Onda dörediji hiç kime ynanmadyk pynhan syrlaryny açýar. İçini dökýär. Etmeli we eden işlerini seljerip, özi-özünden hasabat sorayar.

Käte gündeliklerdäki ýekeje jümle, birje maglumat şahsyýet hakdaky öň aýdylan pikirlere atanak çekip-de bilýär, tersine, onuň häsiýet aýratynlyklary baradaky garaýyşlary tassyklap-da, berkidip-de.

Gündelik ýazgylary bilen tanyşýarkaň, sen şahsyýet bilen gaýybana ýüzleşýärsiň. Ony öz gözüň bilen “görýärsiň”, gulagyň bilen “eşidýärsiň”, ikiçäk “gürrüňdeş” bolýarsyň.

Adyny bakyýete ýazan şahsyýetleriň islendiginiň gündeligine nazar aýlasaň, olardaky giden bir özboluşlylyga we şol bir wagyň özünde-de aýrylmaz bitewilige duşýarsyň.

Gündelik ýazgylarynda şahyr A. Puşkin ýazýar: “...Agşam dostlarym bilen zalda şemi we çyrany söndürüp oturdyk. Filosof üçin ajaýyp güýmenje! – Ir bilen “Wolteriň durmuşyny” okadym.

Komediýa başladym – bilemok, gutardarmyka? Üç günden bäri “Igor we Olga” atly kinaýaly poema başlajak bolýan. Ýazan zadym bolsa Şahowskä, Şihmatowa we Şişkowa epiγραμμα...”

Şahyr G.Ezizow ýazýar: “Tukatlyk – abstrakt duýgy. Güýz pasly – onuň konkret formasy (Men nämüçindir güýz paslyna tukatlygyň, optimistik tukatlygyň simwoly, diýip düşünýärim). Adamynyň asyrlarboýy edip gelyän inňän beýik işiniň biri-de ähli abstrakt düşünjäni, umuman abstrakt dünýäni konkretleşdyrýänligidir”.

Kompozitor Sergey Prokofýew çagalyk döwrüniň gündeliğinde ýazýar: “8 duşenbe. Mylaýym howa. Gündiz döredijilik işine berildim, agşam bolsa Zilotiniň we Izainiň konsertine gitdik. Arakesmede Sergey Iwanowiçe (Taneýewe) duşdum. Ol meniň bilen görşensoň, ejem hakda gyzyklandy, yzyndanam: “Anna güni men size garaşýandyryn. Eserleriňizi-de ýanyňyz bilen alaýyň” diýdi”.

Kompozitor N.Halmämmedow ýazýar: “Öýden hat aldym. Dünýäň giňän ýaly bolýan eken. Hemmeler ýadyma düşüp, göwnüm şat boldy... Ertirden başlap nesip bolsa, uly işi gutarmagyň ugrunda bolmaly. Planlar uly, wagt az. Şonuň üçin näçe wagty tygşyly sarp edip bolsa, şonça gowy”.

Şahsyýetleriň ýandepderçelerindäki ýazgylar başga-başga eýýamlarda ýazylan. Dürli temalaryň, pursatlaryň gürrüňi edilýär. Ýöne olaryň ählisine mahsus bir umumylyk bar. – Olaryň birem öz aladasyny edenok. Gürrüňleri-de, meýilleri-de il haýryna, adamzat bähbidine gönügen.

Nury Halmämmedow gündeligini 1974–1977-nji ýyllar aralygynda ýöredipdir. Gündeligiň ilkinji sahypasynda iş gününüň tertibini düzüp, her gün döredijilik bilen meşgullanmaga 11 sagat wagt bölüp, onuň daşyny aýlap goýupdyr. Gündelikde ilki özüne çekýän bir täsinlik bar – onuň onlarça sahypalary nämüçindir ýazgysyz galdyrylýar-da, ýazgy täze sahypadan başlanýar. Soňra ýene birnäçe boşluk gidýär. Ýene ýazgy, ýene boşluk, ýene ýazgy, ýene... 2 sahypa ýazylýar, 14 sahypa boş galdyrylýar. Ýa-da näme sebäpdenkä? 1977-nji ýyla degişli ýazgynyň yzyndan 1975-nji ýyla geçilýär. 12 kagyz ýazgysyz goýlup, soň 74-nji ýylyň senesi görkeziýär, soň ýene 75. Aýlaryň senelerinde-de yzygiderlilik saklananok.

Gündelikdäki sowal üstüne sowal döredýän geňlikleriň hersiniň aňyrsynda giden syr-u—many ýatandyr. Öz döwründen ep-esli öňe gidip ýaşayan we pikirlenýän beýik

şahsyýetleriňbiri bolup taryha giren Halmämmedowyň günde-
ligindäki sowallaryň jogabyny tapmak geljegiň işi. Häzir biziň
sere gelýän çaklamalarymyzyň kompozitoryň oý-düşünjesine
düýbünden ters gelmegem mümkin, ony ýoýmagam.

Bir sahypada iki ýylyň we seneleriň gezekleşdirilip
getirilmeginiň sebäbi nämekä? Absolýut ýatkeşlik ukybyna
eýe kompozitoryň bir ýyl mundan öňki waka-da ýadyndan
çykanok, iki-üç ýyl öňki-de. Bolan wakalaryň aýlary we gün-
leri-de edil şu günki ýaly hakydasyna gelip dur. Yzky senelere
ur-tut ýüzlenmesi-de belki şondandyr.

Ussat gündeligiň syrlarynyň çözgüdini öz ýany bilen
äkitdi. Onuň nesillere subut edip giden bir hakykaty welin
aýan: Sap ýürek bilen, ýokary talabedijilik we janpidalyk zäh-
metsöýerligi bilen işleseň (ýöne, elbetde, öz hakyky ýeriňde)
belent abraýyň özi seni gözläp tapýandyr.

1965-nji ýylda “Aýgytly ädim” filmine ajaýyp sazlardan
we aýdymlardan çemen bogan ussat 1982-nji ýylda “Aýgyt-
ly ädim” baletini ýazýar. 3 perdeden 11 görnüşden ybarat
bu göwrümlü sahna eseriniň librettosy-da kompozitoryň öz
paýhasynyň önümi.

— Baletniň sazy öňden tanyşlygy bilen özüne çekýär. Bu
öz-özünden düşnükli. Eseriň özenini adybir filmiň sazlary
düzýär. Kompozitor baletniň üstünde işleýärkä, öz döreden
kino sazlarynyň täsirine düşen bolmaly — diýlip, metbugat
sahypalaryndaky seljermeli çykyşlaryň birinde bellenýär.

Kompozitoryň 60-njy ýyllardaky kino sazyndan 80-nji
ýyllaryň balet sazyny deňeşdireniňde nähili täzelik duýulýar?
Bu sowala ussadyň stiliniň has kämilleşendigi, ynsançylyk
taýdan has goýazylaşandygy bilen jogap gaýtarylýar.

Bu eser kompozitor dünýäden ötensoň, öňki Magtymguly
adyndaky Opera we balet teatrynda sahnalaşdyryljak bol-
nanda, baletniň köpplanly sahna görnüşleriniň ýyggy-ýyggydan
çalşyp durmasy horeografik okalyşda tehniki kynçylyklary
döredýär. Oýna gatnaşýan gahrymanlaryň sanynyň biçak
köplügi-de režissýoryň işini çylşyrymlaşdyrýar. Şeýlelikde,
teatryň bu babatdaky synanyşyklary şowsuzlyga uçraýar.

Kompozitoryň özi aýatda gezende, bu balet eseri birmahal
tomaşaçylara ýeterdi, elbetde. Ussat teatr işgärlerine müşgil

bolup görnen sahnalary, nota setirleriniň aňyrsyndaky “syrly jümleleri” çöp döwen ýaly aýdyňlaşdyryp, ýönekeýleşdirip bererdi. Işi dessine ugrukdy: rdy. Arman, ol iň göwrümlü sahna eserine ne tomaşa edip bildi, ne hözirini gördi.

Nury Halmammedowyň balet sazyny ýazanyny eşiden orsýetli baletmeýster Ýuriý Ýaşugin dessine bu eseri öz ýurdunda – Nowosibirskiniň teatrynda sahnalaşdyrmagy ýüregine düwýär. Bu babatda kompozitor bilen hyzmatdaşlyk etmek üçin belli bir ylalaşyga-da gelinýär. Baletmeýsteriň Halmammedowa ýazan hatynda bu aýdyň duýulýar. 1982-nji ýylyň 15-nji iýunynda Nura ýazan hatynda Ýaşugin şeýle diýýär: “Siziň baletniňiz ministrlükde diňlenjekmi? Hernä, ugruna bolawersin! Netijesini hökman maňa habar ediň! Klawiri ele alsam, gowy bolardy. Saz eserini çynlakaý özleşdirmäge girişip bilerdim. Meniň Siz bilen işleşmek meýlim üýtgewsiz... Eger Siz spektaklyň sazyny kassetaly magnitofonyň magnit lentasyna ýazyp, klawir goşup iberseňiz, has gowy bolardy...”.

Eseriň kämilligini, agramyny kesgitleýän ilkinji alamat pikir baýlygy bolsa, şol ilkinjiniň derejesinde durýan ikinji bir zerurlyk ündelýän pikiriň sadadan ýönekeý beýan edilişi bolsa gerek. Ýöne düşnüklik, ýönekeýlik şahyr G.Ezizow aýtmyşlaýyn, “ýöntemlik däldir. Ol çylşyrymlylykdan has aňyrdaky ýatan zatdyr”.

Awtor näçe many çuňlugyna ýetse ýetibersin, eger pikirini öz gözelligi, öz şiresi bilen hemmä düşnükli bolar derejede beýan edip bilme, pikir agyr, çylşyrymly jümleleriň arasynda ýitip gidýändir.

Hemmä düşnükli bolmak üçin öz üstünde janaýaman işläň ussatlaryň bolsa “ruhy perzentleri” ähli kişä gerek. Sebäp bu “perzentleriň” açylýan lezzeti, öwüt-ündewi bir halka däl, adamzat nesliniň barçasyna niýetlenen.

Mydam saz äleminde sazyň ruhy bilen ýaşan kompozitor oturyşykda oturanda-da, ýolda-yzda-da diňe sazyň pikirini edýär. Döredýärkä oňa ne töwregiň şowhuny täsir edipdir, ne-de beýleki päsgelçilikler.

Kompozitor hakdaky ýatlamalaryň birinde: “Saz setirleri ýöne aňyna guýlup durupdyr. Ol kagyza geçirip ýetişmändir” diýilse, beýlekisinde: “Ol öz sazyny orkestrde ýaňlanyşyny

eşidip bilensoň, ony dessine partitura ýazardy. Onda hiç haçan klawir bolmazdy. Bu ukyp kompozitorlarda seýrek duşýan ýagdaýdyr“ diýilýär. Üçünji bir ýatlamada bolsa, döretmegiň Nury üçin dem almak, ýöremek, ýaşamak ýaly adaty, tebigy zatdygy, şu sebäpden hiç hili ýörite şertiň derwaýyslygy ýüze çykmansoň, onuň islendik ýerde saz bilen meşgullanyp bilendigi hakda aýdylýar. (Kompozitoryň ýanyoldaşy bu aýdylýanlar bilen känbir ylalaşanok. “Nury pianinonyň başynda uzak oturardy. Onuň saz döredýärkä näler kösenendigine özüm gözli şaýat“ diýýär).

Saz bilermenini W.Gurewiç welin, çalt döretmegiň eseriň hiline edýän täsiri barada gymmatly pikiri öňe sürýär: “Döredijiligiň kynçylyk çekdirmezligi gymmatly aýratynlyk, ýöne onuň howpludygyny-da ýatdan çykarmak bolmaz. Käte bu aýratynlyk kompozitory öz-özünü gaýtalamak meýline ýykgyň edip, öňki ulanylan usullara zol-zol ýüzlenmäge mejbur edip bilýär...”.

Nury näçe çalt döretse-de, ýeňil ýazsa-da “saz bilermeniniň ýatladýan howpuny ünsden düşürmändir. Irginsiz gözlegler, hünär kämilligine tarap hyjuwly ymtylyş kompozitoryň eserleriniň biri-birinden has owadan, täsirli çykmagyna getiripdir. Dumlyduşdan, öz-özünden “gulagyna guýlup” duran, “toslanmadyk”, tebigatyň janly owazyny diňleýjiniň kalbyna şeýle erkin, şeýle akgyňly, biygtyýar “guýulmagy” üçin janly owazyň döreyşini öwrenipdir, yzarlapdyr, inçeligine ýetýänçä ynjalmandyr.

Bir üýşmeleňde kelleler gürrüňe gyzyp, oganlar gapdalynda oturan Nuryny unudýar. Esli salymdan onuň ýoklugy bilinýär. Ur-tut gözlegine çykylýar. Gapyda köwşüniň durup, özüniňem “sumat” bolmagy oturanlary geňirgendirýär. Ahyrsoňy Nury tapylýar. Ol wanna otagynda bolsa nätjek! Krany açyp, çomalyp oturyp, suwuň sesine diň salýan eken. Gapdallaryndan bildirmän turup gaýdan wagtyndan çen tutup hasaplap görseler, ol üç sagatlap özbaşyna suwuň “mukamyna” berlipdir.

Belarus döwlet saz akademiýasynyň professory Waleriý Şaskiý bir sapar Türkmenistana gelende, Nurynyň Garaguma myhmançylyga – “çölüň ümsümligini diňlemäge” çagyryşyny ussatlykdan gaýdýan täsinlik hökmünde ýatlaýar. Sadaja oba oganyny genial şahsyýet derejesine ýetiren ýagdaý onuň ça-

galygyndan, tä soňky deme deňeç saz dünýäsiniň “guluna” öwrülip ýaşamagymyka ýa-da bu ýerde başga bir syrly güýç barmyka? Kompozitoryň maşgalasy bu sowala şeýle jogap tapýar:

— Milli we bütindünýä saz sungatyndan çuňňur bilime eýe bolansoň, ýokary sowatlylyk, şol bir wagtyň özünde-de döredijilige aşa talabedijilikli çemeleşiş Nurynyň ynandyryjylykly we üýtgeşik eserler döretmegine sebäp boldy. Bu eserleriň ölmez-ýitmezliginiň ikinji bir syryny bolsa Dörediji tebigatdan gözlemek gerek. Tebigatyň beýan etseň ýoýuljak, görüpdüýup gaýtsaň, ömrüň ötinçä lezzeti unudylmajak üýtgeşik goýnunda – haýbatly daglaryň gujagynda özüni juda ynamly hem erkana, buýsançly hem bagtyýar duýýan obanyň ynsan balasyna eçilýän egsilmez energiýasynda düşündirip bolmaýan gudrat bar. Gojaman daglar Daýna obasyna siňdirýän güýç-kuwwatynyň agramly bölegini Nura eçilene meňzeýär.

Çeşme-çaýlaryň mylaýym şildirdisi, sergin dag şemalyna sesin goşýan arça tokaýlyklary, armytdyr ülje baglarynyň güllän döwrüniň ajaýyplygy, Däneli depä çykaňda, toýnuk gurap geçýän durnalaryň hoş owazyna goşulyp, olar bilen özara söhbet gurap, “dostlaşyp”, “sen meňki-de, sen meňki” boluşýan körpeleriň şadyýan sesi... neneň seni sazanda etmesin? Neneň ylham atyna atlandyrmasyň?!

Gaýduwsyz bürgütleriň dag gerşinden mesgen tutup, Gökden Zemine bakyp: “Biz barkak, asudalygyň gaýgysyny etmän” diýýän mysaly giň ganatyny erkana pelpelledip, uçar şuwwuldysyny ýada salyp, görkezýän nusgalyk “oýunlary” çaga kalbyny lertzana getirmäbilse getirmesin!

Nurynyň erkin ýaşap, erkin döretmegi, islendik durmuş kynçylygyna, hatda ýiti ruhy sarsgynlara uçranda-da özüni dogumly alyp barmaga çalşyşy bürgütleriň mertlik mekdebiniň täsiri bolmagam ahmal...

Daýna myhman baranlar bu obanyň tebigaty mysaly ähli ýaşajysynyň-da üýtgeşikdigini, tebigatyň ylham goruny öz goýnundakylara gysganman eçilendigini ýatlaýar. Obanyň uly-kiçisiniň zehinlidigini, mylaýym hem mähribandygyny ýatlaýar. Bu obanyň kiçijigem bolsa, uly-uly şahsyýetleri ile çykarýanyny, dünýä ýaýýanyny ýatlaýar. Nurynyň heýkeliniň bu ýerde oturdylanyna begençden iki bolup bilmeýänini ýatlaýar.

Daşlaryň arasyndan çogup çykýan bulagyň tämizden ýakymly şildirdisi, keremli daglaryň alyslara siňýän ýaňy, ýüz müň owaza eýlenip jürküldeşýän guş-gumrularyň gaýtalanmaýan simfoniýasy... tebigatyň bu hoşowazly kämil eserlerinden gönezlik alan ussadyň sazlarynda-da mydama tämizlik, ýakymlylyk, şadyýanlyk, täzelik höküm sürýär.

Kompozitoryň enesi, dile çeper Artyk ejäniň sözlerine döreden “Daýna” romansy dogduk obasynyň ajaýyplygyna buýsanç mukamy bolup ýaňlanýar.

Watana biserhet söýgi dogduk obaňa – göbek ganyň daman ýerine söýgüden, buýsançdan gaýdýar. Nurynyň iline-gününe, medeniýetine-sungatyna mizemez söýgi hut obasyna bimöçber buýsançdan, mähirden gözbaş alýar. Hut şonuň üçinem kompozitoryň millilige, milli mukamlara söýgüsi pederleriň süňňünden geçen diýdirýär. Kimi gürlitseň, Nury ýaly watanparaz, Nury ýaly ilini söýen, sazyny söýen, Nury ýaly ynsanperwer, Nury ýaly kiçi göwün ýok diýýär. Mukaddes topragyň ähli gymmatlygyny, mähir-muhabbetini ganyna siňdirip söýlän ussat hakda haýsy milletiň wekiliniň ýatlamasyny okasaň, haýsy halkyň sazandasynyň seljermesi bilen tanyssaň, hemmesi göýäki bir adam bolup, şol bir hakykaty tekrarlaýar: Nuryda milli ruh güýçli. Nury türkmeniň hak perzendi.

Ol özüne berlen ömür paýynyň gysga boljakdygyny aňyryň bilen duýsa-da, ruhuçökgünlik etmedi. Gaýtam, gysga wagtda asyrlara ýetjek işleri etmäge, halka galdyrmaga çalyşdy. Ol optimistdi-ýagtymşaldy. Sähra deýin göwni, giň gözýetimi diňe gowulyklara ymtylýardy. Şoňa görä-de, onuň saz gahrymanlary-da öz diňleýjilerini diňe ýagşylyklara, gözellik döretmäge çagyryr.

Köňligalkynlylyk–ylhamlylyk oňa egsilmez güýç eçilýär. Gündelik ýazgylaryna syn etseň, bir-de ýüregi agyryýandyr, bir-de böwregi ýa bagry, ýa gan basyşy biynjalyk edýändir – barybir, serinde diňe sazyň gürrüni. Onuň köptaraplaýyn zehin eýesi bolandygy ýazgylaryndaky jümlelerde-de aýdyň ýüze çykýar. Okan çeper edebiýatlaryna, tomaşa eden filmlerine berýän seljermeleri, tebigat pursatlaryny suratlandyryşy, öz eserleriniň gahrymanlary baradaky oý-pikirleri Nurynyň sazdan başga-da sungatyň köp ugrunyň ussadydygyny görkezýär. Ol edebiýat tankytçysy-da bolup biljek eken,

kinorežissýor-da, dramaturg-da, hudožnik-de... (talyp döwri sportuň gimnastika görnüşiniň I derejesini-de gazanypdyr). Kompozitoryň üýtgeşik iş başarlaňlygy, päki zehini barada dürli milletleriň wekilleriniň oňa ýollan hatlarynda-da öwran-öwran gaýtalanýar.

Şan-şöhratdan özüni alysda saklan ussat gadyrynyň bilinmegini welin isläpdir. Şahyr dosty Gurbannazaryň:

— Ýoklugymda boljak ähli hormatyň

Dirilikde ýeke birini görsem – diýmesini Nury Halmämmadow hem öz içinden “elbetde” diýip makullan bolara çemeli. Munuň şeýledigini tassyklaýan faktlar ussadyň deňduşlary bilen gürründeşliklerde käte ýaňzydylypdyr. Maddy ýetmezçilikler kalba guýulýan joşguna, ylham çeşmesine mydam böwet basyp, akgyň suwuň badyny almaýarmy näme?

Bu günki gün Türkmenistan ykdysady taýdan kuwwatly döwletdigini, halkara ulgamynda ygtybarly hyzmatdaşdygyny ykrar etdirdi. Ykdysady ösüşiň binýadynda bolsa mydama medeni ulgam durýandyr. Çünki aň medeniýetiniň kämilligi ykdysady galkynyşyň açarydyr. Medeni ösüş bolsa ilki bilen özge medeniýetler bilen garylyp-gatylanda, birek-birekden öwrenilende kämilleşýär.

Alys we ýakyn ýurtlar bilen gatnaşyklarymyzyň barha giňeýän döwründe halkyň ýüzüniň tuwagy bolan azym şahsyýetleri dünýä ýaýmak döwrüň zerurlygy bolup öňe çykýar. Her millet, her halk öz milli ruhlary arkaly dünýäň ünsüni özüne çekýär, özüne hormat-sylag gazanýar.

Nury Halmämmadow ýaly ägirdimiz türkmeniň professional sazyny dünýä ýaýmak bilen, kämil sungatyň eýesidigimizi görkezdi. Öz hünär ussatlygy bilen türkmen-de dünýä saz medeniýete uly goşant goşup bilýän saz läheňleriniň bardygyny ykrar etdirdi. Hut şol sebäplem, onuň dünýä dilinde “gürlän”, hemmä ýakyn, barça düşnükli eserleri halkara aýdym-saz çäreleriniň bezegine öwürülýär. “Nurusyz” türkmeniň günü geçenok. “Nurusyz” asla oňup bilenok. Haýsy dabara gursalsa, ilki bilen Nurynyň sazlary, aýdymlary ýaňlanýar. Türkmen sazandalary özge ýurtlara döredijilik saparlaryna gitseler, aýdym-saz çärelerini gurasalar, hökman öz Nurusynyň gürrüni edýär, öz Nurusynyň sazyny çalýar. Daşary ýurtly sungat wekilleri bize gelende-de, şeýle ýagdaý.

2009-njy ýylyň maýynda Aşgabatda “Galkynyş” türkmen-awstriýa simfonik orkestriniň tanyşdyrylyş dabarasynda orkestre dirižýorlyk eden awstriýaly saz ussady Wolfgan Harrer Nury Halmämmedowyň döredijilik aýratynlygyna ýokary baha berdi. Kompozitoryň dabarada ýaňlanan “Türkmenistan” simfoniýasynyň forma taýdan çylşyrymlydygyna garamazdan, ony diňlemegiň aňsatdygyny, ýadyňda gowy galýandygyny aýdyp, öýüne baransoňam bu sazyň gulagyna gelip durandygyny ýakymly ýatlama hökmünde gürrüň berdi.

2010-njy ýylyň maý aýynda Russiýa Federasiýasynda Türkmenistanyň Medeniýet günleri geçirildi. Onda Türkmenistanyň halk artisti Orazgeldi Berdiýew moskwaly sazandalardan düzülen orkestre dirižýorlyk etdi. Türkmen-rus dostlugynyň şöhlendiriýän bu aýdym-saz çäresinde Halmämmedowyň “Türkmenistan” súuitasy ýerine ýetirildi.

Özge ýurtlarda yzygiderli guralýan şeýle medeni çärelerde görkezilýän “Şükür bagşy” filmi tomaşaçylar tarapyndan özboluşly sungat ajaýyplygy hökmünde garşylanýar.

Türkmen sähraýy, türkmen mähri, türkmen söýgüsi, türkmen dostlugy hakda kämil keşplerde sözsüz “gürleýän” saz-lary arkaly dünýä türkmeni açan Nury Halmämmedowyň eserleri entek-entekler köp-köp ülkelerde, ençeme yklymlarda ýaňlanar. Ýaşayyş dowam etse, onuň saz-lary-da ýaşar. Ýaşaman nätsin, “dünýäniň raýatyna” öwrülýän geniler öz gymmatlyklary bilen hakydalary baky eýelemeyärlermi näme!

Genileriň topragy misli bir ýerden alynýan ýaly. Olaryň ýürek urşy-da meňzeş, halkyny, ýurduny söýşem, sazyny-sungatyny sarpalaýşam, ynsanperwerligem, hiç kime meňzemeýsem. Olaryň haýsysynyň döredijiligi bilen tanyşsaň, ilki bilen ýüregi “ybadathana ýaly päkdi”, “dogruçyldy”, “halaldy”, “erkindi” diýen sözler gözüňe kaklyşýar.

Bir sapar Nury Halmämmedowyň ogly Aşyrberdi kinoteatrda Mosartyň döredijiliginden söz açýan “Amadeý” atly çeper filme tomaşa edensoň, ýanyndakylara: “Men kakam hakda film gördüm. Hemme aýdylýan zatlar kakama degişli ýaly bolup dur” diýýär.

Halk saýlaman, ýurt seçmän külli äleme saz serpaýyny yapyp, jümle-jahany ýüregine sygdyryp bilýän, barlygyny aladasyňy öz gerdeninde çekip, kalplarda ýagşylyklaryň, päki-

ze duýgularyň oýanmagyny, dünýäde diňe parahatçylygyň hökmürowanlygyny isleýän kämilleriň soňky ýola ugradylyşy-da giden umumylyklara eýe.

Olar gitse, dünýe elenýär, dünýe matam tutýar. Barlygy dolduryp duran ýaly, gitseler ýerine dolma ýok.

Polýak saz ägirdi Friderik Şopen aýrylanda, dünýe ýüzi gynanç bildirdi.

Ýas çäresinde onuň “Ýas marşy” köpüň gynanjynyň kämil beýany bolup zarynlady. Soňra Mosartyň “Rekwiýemi” bu gynanýjy paýlaşdy.

Türkmen saz sungatynda sarsdyryjy hadysa bolup dörän kompozitor Nury Halmämmedowyň 1983-nji ýylyň 4-nji awgustynda dünýeden gaýtmasy diňe türkmeniň däl, jahan içre milletleriň bagryny paralady. Tomsuň tüp yssysynda duýdansyz turan harasady güýçli ýagyş bilen basyp ýatyran Dörediji tebigat-da kämil ýitgisine perwaýsyz garap bilmän, ussady “gözýaş döküp” ugratdy. Milli saz äleminiň baky ýyldyzyna öwrülen ussadyň ýasynda agyr märeke ýüregi ezip barýan gussasyny “Keçpeleksiz” beýan edip bilmedi. “Keçpelegiň” zaryn owazy kompozitoryň köp jebirleri, horluklary, ruhy sarsgynlary mertlerçe ýeňip geçen bürgüt ýüreginiň ahmyrly nalasy bolup duýuldy. Bu saz her ýyl Türkmenistanda döwlet derejesinde bellenýän hatyra günlerinde-de halkyň asudalygy we jebisligi ugrunda janyny orta goýan gerçeklerine tagzym namasy hökmünde ýaňlanýar. Nurynyň sazlary türkmeniň ýasyny-da, toýuny-da deň sowuşýar.

Süňňi owaz, kalby saz dana bolup taryha giren kompozitoryň ilkinji ündewi – hemmäniň söýmegi üçin ilki özüň ili söýüp, top-ragy söýüp görkezmeli. Saz genisi N.Paganininiň aýdyşy ýaly, “özgeleriň seni duýmagy üçin özüň güýçli duýmagy başarmaly”.

Nury Halmämmedow halka halal hyzmat etmegi lezzet diýip tapdy. Näçe kynçylyklar, nijeme böwetler ýoluna keserilse-de, bu ezyetli lezzetden el çekmedi. Söýdi. Ýene söýdi. Bedenindäki trillionlarça öýjükleriň ählisinden diňe milli sungatyna bimöçber söýgi, buýsanç dolup-daşdy.

Türkmen professional sazynyň piri, naýbaşy halypasy – saz mülküniň agzamy Nury Halmämmedow nesillere sungata wepalylygyň çyn nusgasyny görkezip gitdi.

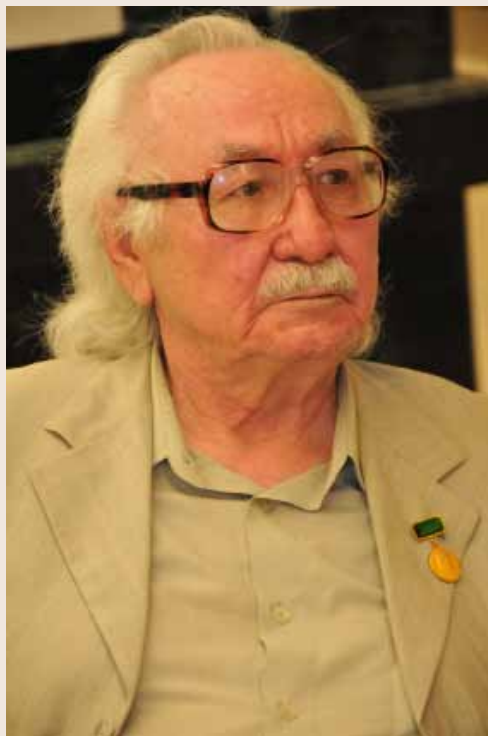

Ussadyň ikinji bir açyşy – ol türkmen sazynyň, gazma dutaryň owazynda aňrybaş kämillik duýdy. Bu kämilligi professional sungatyň derejesinde goýdy. Simfoniýanyň ähli owazynyň öwüşginini ikije taryň berip bilýändigini ynandyryjylykly subut etdi.

Ol bir kämillikden ikinji bir kämillik döretdi. Türkmen sazýndan dünýä sazyny “äleme inderdi”. Dutaryň owazy arkaly dünýäň owazyny eşitdirdi.

Ol milli halk döredijiligi bilen bütindünýä saz medeniýetiniň däplerini özi aýtmyşlaýyn, “berk hem-de dep bildirmezden utgaşdyryp” bildi.

Türkmen kalbynyň näzik duýgularynyň “gözi” bilen dünýä kalplarynyň içki ahwalyny gördi. Türkmen tebigatynyň ajaýyplygynyň üsti bilen älem gözelligini synlady. Galyberdede, duýgy-garaýyşlaryň jeminiň biri-birinden asla üzňe däldigini, köküniň-damarynyň birdigini söýledi. Şeýdibem, dünýä sazlaşygynyň, bitewiliginiň kämil simfoniýasyny nusga goýup gitdi.

Režissýor Bulat Mansurov
Режиссер Булат Мансуров

TERJIMEHAL

Milli arhiwde ussadyň doglan senesi bilen baglanyşykly möhüm dokument — dogluş hakyndaky şahadatnamasynyň göçürmesi bar eken. Bu dokumentden görnüşine görä, Nury Halmämmedow biziň öňden bilýän senämizde, ýagny 1940-njy ýylyň 24-nji fewralynda däl-de, 1938-nji ýylyň 20-nji iýunynda dünýä inipdir. Dogluş hakyndaky maglumatlarda goýberilen nätakyklygy Gülsoltan Halmämmedowa Nurynyň terbiýelenen ýetimler öýlerinden gaýdyan säwlik bilen düşündirýär.

с/с Дайна
Кара-Калинского
района

ДОГЛУШ ХАКЫНДАКЫ АКТЫҢ ЯЗГЫН № 107
ЗАПИСЬ АКТА О РОЖДЕНИИ № 107
от 20 июня 1938
(Первый экземпляр - Первый экземпляр)

с/с Дайна

ЧАГА ХАКЫНДАКЫ МАГЛУМАТЛАР - СВЕДЕНИЯ О РЕБЕНКЕ

1. Фамилия Фамилия	Маммамедов	2. Ады Имя	Нурмамед
3. Атасының ады Отчество		4. Жыны Пол	Жуок
5. Долан вагты Время рождения	20. июня 1938		
6. Долан ери - Место рождения (область) - (село, поселение)	с/с Дайна Кара-Кала		
7. Неңе чата да Сколько родилось детей	533 один	8. Дири долан я-да или долан чага	жив
9. Тезе долан-да үстүнө гошмак биле (өлөңлерини хасап эдиң, или доланларыны хасап этмең) эңеңиң яңыңкиңи чатагы догулди - Который по счету ребенок родился у матери, включая новорожденного (считая умерших и не считая мертворожденных)			
10. Чага догуланыгына тасыйкылаң документлер Документы, подтверждающие факты рождения ребенка			
АТАСЫ ХАКЫНДА МАГЛУМАТЛАР СВЕДЕНИЯ ОБ ОТЕЦЕ		ЭНЕСИ ХАКЫНДА МАГЛУМАТЛАР СВЕДЕНИЯ О МАТЕРИ	
11. Фамилия - Фамилия	Байлыев	Мамедалиева	
12. Ады - Имя	Нурмамед	Канур	
13. Атасының ады - Отчество			
14. Долан вагты - Время рождения	58 я.г.	19 я.г.	
15. Миллети - Национальность	туркмен	туркменка	

Şahsyýeti kesgitleýän resminamadaky ýazgylardaky çaganyň ata-enesi barada ýerleşdirilen gysga maglumatlardan çen tutsaň, Nurynyň kakasyna Halmämmed Baýlyýew, ejesine Hangül Mämmedalyýewa diýipdirler. Maşgalanyň körpesi Nury doglanda kakasy 58, ejesi bolsa 32 ýaşynda eken. Nurynyň dogluş hakyndaky şahadatnamasyndaky doly ady Nurmämmed eken.

Döwlet arhiwinde ýene bir wajyp maglumatnama — Nury Halmämmedowyň öz eli bilen rus dilinde ýazan terjimehalyna-da duşduk. Terjimehal anket kagyzyň ýüzüne ýazylypdyr. 1977-nji ýylyň 30-njy sentýabrynda doldurylan anket kagyzyň sowallaryna gaýtarylan jogaplar hem kompozitoryň özi we maşgalasy barada köp zat aýdýar. Munuň şeýledigine okyjylaryň dykgatyna hödürlenýän terjimehalyň we anket soraglarynyň gaýtargylarynyň türkmen dilindäki beýany güwä.

Men, Nury Halmämmedow, 1940-njy ýylyň 24-nji fewralynda Mary oblastynyň Baýramaly¹ şäherinde doguldym.

Ene-atadan ir mahrum bolamsoň, çagalar öýlerinde terbiýelendim. 1947-nji ýylda 47-nji orta mekdebe bardym. 1954-58 ý. Aşgabat şäherindäki sazçylyk uçilişesinde tälim aldym. 1958-1963-nji ýyllar aralygynda Moskwanyň P.I.Çaýkowskiý adyndaky döwlet konserwatoriýasynyň kompozitorçylyk klasysynda okadym. Okuwy tamamlap, Aşgabada gaýdyp geldim. Şondan bäri döredijilik bilen meşgullanyp gelyärim. Men kinokartinalaryň 16-syna saz döretdim. Olaryň arasynda “Şükür bagşy”, “Aýgytly ädim”, “Mukamyň syry”, “Keçpelek” ýaly filmleriň sazlary kino sazlarynyň janköýerleriniň ykrarnamasyny we söýgüsini gazandy.

Şu simfoniki eserler hem ýazyldy: “Türkmenistan” atly 5 bölümden ybarat simfoniki kartina, 3 bölümden ybarat simfoniýa eseri, “Aýgytly ädim” filminiň sazy esasynda döredilen sýuita, S.Ýeseniniň sözlerine “Pars äheňleri”, G.Geýnaniň sözlerine “Ynsan göwünleri” siklleri, faşistik gynag jaýlarynda jebir-süteme sezewar edilen çagalaryň we eneleriň hatyrasyna

1 Gülsoltan Halmämmedowanyň düşündirmegine görä, kompozitoryň pasportynda dogluş hakynda edil ýokardaky maglumatlar görkezilensoň, ol Baýramalyda dogulmandygyny anyk bilýän-de bolsa, bialaç esasy dokumente salgylanmaly bolupdyr. Yetimler öýünde çaganyň dogluş hakyndaky şahadatnamasy bolmadyk ýagdaýynda (Nurynyň hakyky şahadatnamasy dünýäden ötenden esli wagt geçensoň tapylýar) antropologik gözden geçiriliş esasynda, ýagny çaganyň biologik gurluşy, boýy, kellesiniň ululygy boýunça çak-çen bilen ýaş kesgitlenipdir.

bagyşlanan “1-nji kirişli kwartet”, 3 solistli hor we uly orkestr üçin wokál-simfoniki poema.

Häzirki wagtda “Ýusup-Züleyha” baletiniň üstünde işleýärin.
30.IX.77.

N.Halmämmedow.

* * *

Terjimehal ýerleşdirilen anket kagyzyňyň “Nähili hökümet sylaglaryňyz bar” diýen sütüniniň deňesine “TSSR-iň Ýokary Sowetiniň Prezidiumynyň 1965 we 1967-nji ýyllara degişli Hormat hatlary” diýlip ýazylypdyr.

“Siziň ýakyn garyndaşlaryňyz” diýen sütünde “aýalym” diýip 1941-nji ýylda doglan G.K.Halmämmedowany, “doganym” diýip 1929-njy ýylda Aşgabat oblastynyň Mürçe obasynda doglan Artyk Halmämmedowany görkezipdirde, aşaky setirden bolsa “ene-atam ýadyma düşenok” diýip ýazypdyr.

Perzentleri baradaky maglumatlarda N.Halmämmedow ilki bilen 1973-nji ýylda doglan Aşyrberdi Halmämmedowyň adyny getirýär. Soňra 1961-nji ýylda doglan Röwşen¹ Halmämmedow görkezilýär. Ol anket doldurylan mahaly D.Öwezow adyndaky

sazçylyk uçilişesinde okaýan eken. Anket ýazgysy boýunça Sapar Halmämmedow 1964-nji ýylda, Leyli Halmämmedowa bolsa 1966-njy ýylda doglupdyr.

Nuryň ýokarda agzaýşy ýaly, Artyk atly gyz dogany, Baýmuhammet, Aşyrberdi, Begmämet diýen agalary bolupdyr.

Nury Halmämmedow daýhan maşgalasynda dünýä inýär. Daşary ýurtlaryň hiç birine gidip görmändir. Iki dilde — türk-mençe we rusça erkin gürläpdir.

¹ Röwşen, Sapar we Leyli – N.Halmämmedowyň birinji nikasyndan bolan zürýatlary

GÜNDELİK ÝAZGYLARYNDAN

Nury Halmämmedow gündeliginiň agramly bölegini rus dilinde ýöredipdir. 30 sahypa golaýrak ýazgynyň diňe 3 kagyzy türkmençe ýazylypdyr. Kompozitoryň ýanyoldaşyna ýollan hatlarynyň-da tas hemmesi diýen ýaly rusça.

Biz gündelik ýazgylaryny-da, hatlary-da türkmen diline geçirenimizde, çeper terjimä ýykgyň etmän, tekstleriň ýazylyş tärini (grammatikanyň we stilistikanyň kadalaryny bir gapdala goýup) mümkingadar üýtgetmezlige çalyşdyk.

Gündelikde kompozitoryň ýazyp başlan “Ýusup-Züleyha” baletiniň librettosyndan (opera we balet eserleriniň söz teksti) bölükler hem ýerleşdirilipdir. Bu libretto degişli ýazgylar ussadyň şahsy diwanyndaky beýleki ýandepderçelerinde-de duşýar. Şol sebäpden libretto bilen baglanyşykly ýazgylaryň ählisi bir ýere toplanyp, özbaşyna aýratyn çap edilse, ýerine düşerdi diýen pikirden ugur alyp, olary häzirligçe peýdalanmakdan saklandyk.

Gündelik – kompozitoryň ruhy dünýäsiniň aýnasy, onuň içki “ýüzi”. Ussadyň ýazsa ýüküni ýeňledip, ýazmasa gününe goýmadyk oý-hyýallary bilen ýakyndan tanşan okyjy saz ägirdiniň döredijilik we ynsanlyk aýratynlyklaryna has aýdyň göz ýetirer.

Ýazgylar hiç hili düşündirişe ýa seljermä mätäç däl. Goy, olary her kim özüçe kabul edip, özi-de netije çykarsyn.

2-nji noýabr.

5.30

6—9 — döredijilik bilen meşgullyk.

9 – 10 — ertirlik.

10—14 — döredijilik bilen meşgullyk.

14—15 — günortanlyk nahary.

15—17 — dynç alyş.

17.30—19.30 – döredijilik bilen meşgullyk.

19.30—20.30 – agşamlyk.

20.30—22.30 – döredijilik bilen meşgullyk.

22.30—5.30 – uky.

11 s^{1 2}

W.Bartold. Türküstan mongol çozuşy eýýamynda, II bölüm. Spb, 1900.

W.Bartold. Yslam. P-burg. 1918.

W.Bartold. Musulmanlaryň medeniýeti P-burg, 1918.

A.Wamberi. Orta Aziýa syýahat. Spb, 1865.

W.Şukowskiý. Gadymy Merwiň harabalyklary. Spb, 1894.

Saz etnografiýasy. N.Fandeyziniň redaksiýasy bilen makalalar ýygyny. L-rad, 1926.

A.Samoýlowiç. Abdu-s-Settar kazy. Tekeleriň söweşi hakda hekaýatlar kitaby. Spb, 1914.

A.Samoýlowiç Orta Aziýa-türk edebiýaty boýunça materiallar. Spb, 1909.

A.Samoýlowiç. «Janly gadymyýet». Türkmenistana syýahat eden jahankeşdeleriň gündeliginden käbir etnografik maglumatlar. I çap ediliş. Spb, 1908.

W.Uspenskiý. Özbekleriň nusgawy sazy. (Nusgawy saz poemalarynyň-mukamlarynyň derňew materiallary) Ýygyny. «Sowet Özbekistany», Daşkent, 1927.

24-nji mart 1975-nji ýyl.

«Ýusup-Züleyha» I perde. Material gözlegleri. «Gruzin tansy». Inlis dilini Dikson boýunça öwrenmegi gaýtadan başlamaly.

25-nji mart.

Ir turup öz üstümde —döredijiligiň üstünde işlemek kararyna geldim. Indi iki gündür inlis dilini öwrenýärim. Ilkibaşda gaty kyn bolar diýýärler, ýöne wagtyň geçmegi bilen aňsatlaşar. Medeniýet ministrigine til kakdym. Yene iki günden skripka we fortepiano üçin wariasiýalarymy ýerlemegi wada berdiler. «Ýusup» üçin materiallar bilen gyzyklanýaryn. Haçaturýanyň «Spartakyny»³ okaýaryn. Meniň pikirimçe, ol mynasyp üstünlik gazandy.

27-nji mart.

«Mydama öz söýgüli pişesi bilen meşgullanýan kişi in bagtly adamdyr. Onuň özüniň bagtlymy ýa betbagtlygy barada oýlanmaga wagty-da ýok». B.Şou.

1 Kompozitor bir günün dowamynda iş bilen meşgullanmaly jemi wagtyny 11 sagat diýip daşyny aýlap goýupdyr

2 Gündeligiň başynda birnäçe awtorlaryň ylmy-taryhy ýygynylyarynyň sanawy görkezilipdir. Bu, megerem, kompozitoryň ýazmagy meýilleşdiren balet eseri üçin öwrenmegi göz önünde tutan edebiýatlary bolsa gerek.

3 Balet eseriniň ady

Gruzin halk sazy diotonik sazlaşyga esaslanýar... Gruzin sazy wokal häsiýetli. Instrumental saz adatça kömekçi wezipäni ýerine ýetirýär...

28-nji iýul, 1975-nji ýyl, duşenbe.

Fortepiano üçin konsert ýazyp başlamaly (üç bölümden ybarat). Oňa degişli material tapmaly we işe girişmeli.

20-nji sentýabr, 1974-nji ýyl, anna,

sagat 15. Kafedra. Men fortepiano üçin konsert ýazaryn diýdim. Ol näme hakda bolarka?!

30-njy oktýabr 1975-nji ýyl.

Birinji gün. eýýäm bir ýyl geçipdir. Men bolsa konserti ýazmandyryn. Baletden soň hökman ýazmaly. Hökman.

30-njy sentýabr, 1975-nji ýyl.

Simfoniýanyň notalary redaksiýada. Annotasiýa ýazyldy. 77-nji ýylyň templanyna goşmaklary mümkin. Wokal-simfoniki «Triptih» we agzalyk bilelim Zinaida Wasilýewnada. Göçürmäge berdim. «Başagaýlyk» multfilminiň sazy ýazgy edildi.

G.Geýne. Romanslar toplumynyň birinji nusgasyny daşary ýurt redaksiýasyna, bir nusgasyny bütinsoýuz mult.ýazg. Murtizatowa Faridä berdim. Notalary, skripka we fortepiano üçin wariasiýalary-prelýudiýany we ýewr. äheňlerini redaksiýa, çeperçilik sowetine tabşyrdym. Şol ýere skripka we fortepiano üçin fanzasiýa häsiýetli hüwdi eserimi hem berdim.

Sazyň ýazylyşyna göwnüm oturanok. Režissýor hem nägile. Oňa ýönekeý, şadyýan çaga sazy gerek. Ol bolsa mende ýokdy. Multfilmleriň sazyndan başym çykmaýandygyna ylalaşdyk. Başga bir gezek bolsa, ol meni demagog diýip atlandyrdy¹

Şu sazdan fortepiano üçin birnäçe çaga pýesalaryny ýasamaly. Munuň üçin material näçe diýseň bar. Birinji multfilm-den hem alsa boljak. Üç aýdymyň üçüsinem jemlemeli.

Gije Iwanowa ugrajak. Kwartetiň we «Ýusubyň» üstünde işlejek. Gutarylmaýk aýdymlyry ýazyp tamamlamaly...

a. Duşenbe — Aşgabat.

b. Ýetişermikä.

w. Ilden aýypdyr.

g. Ene hakynda aýdym.

1 birtaraplaýyn pikirlenmede aýyplamak

1-nji oktýabr.

Iwanowo. Daça. Berýoza tokaýlygy — meniň halaýan ýerim. Aşgabada baryp hökman wokal sikllerini tapmaly we çap etmek üçin toplan goýmaly.

1. Mämetweli Keminäniň üç goşgusy.

2. G.Bäşiýewiň sözlerine 12-nji, (10) eserler.

12-nji eser. 1) Altyn eýýamy şatlyk terk etdi. 2) Gyzlar. 3) Dostuňy unutma.

10-njy eser. Aşgabat. Söýgi. Tamamy üzdüren söýgülim barýar. Aldar-Kösäniň aýdymy.

2-nji oktýabr.

Züleyha we Han ýa-da Faraon temasynyň üstünde işleýän.

Kwartetiň 2-nji bölümi ýokary depginde barýar.

Emil Zolýanyň «Hanyň Surdis» nowellasyny okap çykdyň... Zolýa buržuaz durmuşynyň pidalarynyň biri, nebsine çapýanlar tarapyndan «läliksiredilen» zehinli hudožnik Surdisiň ykbaly hakynda gürrüň berýär.

3-nji oktýabr.

Kwartetiň 2-nji bölüminiň çylşyrymly ýerlerini kynlyk bilen geçdim. Ýöne, meniň pikirimçe, başa bardy öýdýän.

4-nji oktýabr.

Bu gün şenbe. Kwartetiň 2-nji bölümi kynlyk bilen öňýär. Hakyky saz ýazmagy ýatdan çykarana meňzeýän. Indi ähli zady gaýtadan başlamaly.

5-nji oktýabr.

Güýçli aýaz. Ýöne Gün çykyp dur. Kölkümüşleçýaldyraýar. Baglaryň ýapraklary dynman gaçýar. Saralan ýapraklar — güýz öz hökmüni ýöredip başlady. Ýel öwürýär. Sowuk şemal. Kwartetiň 2-nji bölümini ýazýan.

6-njy oktýabr.

Howa gamaşyk we sowuk. Berýozanyň altyn reňkli ýapraklary ýeriň ýüzünü örtdi. Daçalar sowuk. Ýyladylanok. Kwartetiň 2-nji bölümini zordan ýazyp gutardym. Ilki bir eseri tamamlap, soňra ikinjisine başlanyň gowy. Şu pikir bilen kwartetiň 3-nji bölümüne girişýärin.

7-nji oktýabr.

Sişenbe. Howa sowuk. Hatda ýagys çişňeýär. Gün çykjaga meňzänok. Kwarteti ýazmagy hökman dowam etdirmeli.

8-nji oktýabr.

Zolýanyň «Söýgi sahypalaryny» okap çykdy¹...

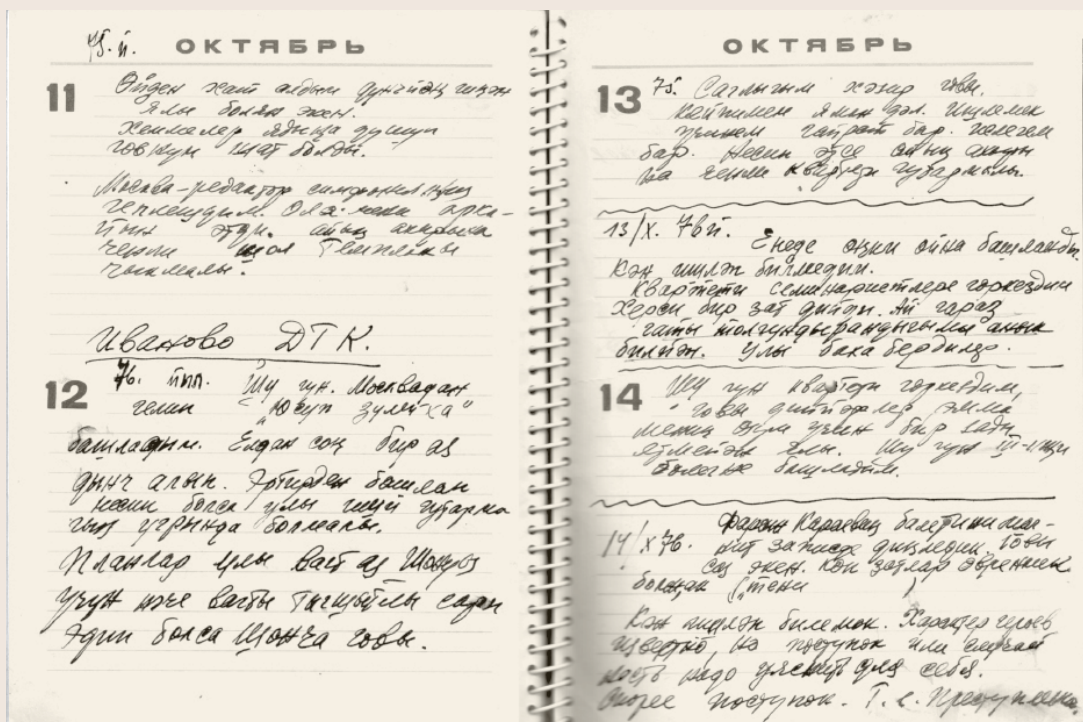
10-njy oktýabr.

Ynha, indi üç günden bäri men syrkaw. Nerw dartgynlygy. "Tiz kömegi" çagyrdylar. Belli zat aýdyp bilmediler. Gulagyň saňlamasy we ýeňsämiň agyrysý welin heniz aýrylanok. Ertir saglyk öýüne giderin. Saz guralynyň ýanyna baryp bilemok. Ses gulagymy deşip barýar. Belki gulak sowuklamasydyr. Esasanam çep gulagym azar berýär. Öýden hem hiç hili habar-hatyr ýok.

11-nji oktýabr. 75-nji ýyl.

Öýden hat aldym. Dünýäň giňän ýaly bolýan eken. Hemmeler ýadyma düşüp göwnüm şat boldy. Moskwa-simfoniýanyň redaktoryna jaň edip gepleşdim. Ol-a meni arkaýyn etdi. Aýyň ahyryna çenli şol templany çykmaly.

Iwanowo DTK²

Gündelik golýazmalaryndan

- 1 Soňra eseriň gahrymanlarynyň atlary ýekän-ýekän görkezilýär
- 2 Kompozitorlaryň döredijilik öýi

12-nji oktyabr, 76-njy ýyl.

Şu gün Moskwadan gelip «Ýusup—Züleyha» başladym. Ýoldan soň biraz dynç alyp. Ertirden başlap nesip bolsa uly işi gutarmagyň ugrynda bolmaly. Planlar uly, wagt az. Şonuň üçün näçe wagty tygşytly sarp edip bolsa şonça gowy.

13-nji oktyabr, 75.

Saglygym häzir gowy. Keýpimem ýaman däl. İşlemek üçinem gaýrat bar. Islegem bar. Nesip etse aýyň ahyryna çenli kwartetini gutarmaly.

13-nji oktyabr, 1976-njy ýyl.

Ýene-de öňki oýna başlandy. Kän işläp bilmedim. Kwarteti seminaristlere görkezdim. Hersi bir zat diýdi. Aý garaz, gaty tolgundyrandygymy anyk bilýän. Uly baha berdiler.

14-nji oktyabr.

Şu gün kwartetini görkezdim, gowy diýýärler, emma meniň özüm üçin bir zady ýetmeýän ýaly. Şu gün üçünji bölegine başladym.

14/X.76.

Faraž Karaýewiň baletini magnit ýazgysynda diňledim. Gowy saz eken. Köp zatlar öwrense boljak.

Kän işläp bilemok¹. Gahrymanlaryň häsiýetleri belli. Yöne etmişmi ýa tötänlik. Özüm üçin anyklamaly. Maňa-ha etmiş ýaly, ýagny jenaýat bolup görüňär.

15-nji oktyabr.

Ikinji görnüş. Perde ýapylýança aw bilen bagly saz (bet pygly beýan ediji) bolmaly. Şu gün ýazmaga bahana bar. İşlemeli.

17-nji oktyabr.

1975-nji ýylyň 29-njy sentýabrynda dostum Gurbannazar Ezizow ýogaldy. Gör, nähili ýitgi, nähili ýitgi. Meniň güler ýüzli dostum!

Ýuriý Rýabinin — Ýürege eziz adamlar. «Pelek agladar, güldürmez» diýenleri.

Ýatan ýeriňiz ýagty bolsun, meniň dostlarym!

19-njy oktyabr.

Kwartetiň üçünji bölümi gaty kynlyk bilen ýazylýar. Göýäki hemme zat unudylyan ýaly. Gaýtadan hakydamda dikeltmeli

1 Şundan soňky sözlemler rus dilinde ýazylypdyr

boljak.

23-nji oktýabr.

Prokofýewiň «Zoluška» baletine ýazan sazyny diňleýän. Eseri öwüp aňyrsyna çykar ýaly däl. Örän ajaýyp eser.

Kwartetiň üçünji bölüminiň üstünde işlemegi dowam edýän.

25-nji oktýabr.

«Japbaklaryň» sazy üçin materialy Moskwa eltip görkezmeli. Kinostudiýadan aýdymalaryň fonogrammasyny almalı.

G.Ezizowyň poemasyň çeper terjime etmeli. Aýdym döretmeli we hödürlemeli.

Ýazmaly: 2) 3 bölümden ybarat simfoniýa; 3) «Görogly» 4 bölümden ybarat bolmaly.

26-njy oktýabr.

Bu gün agşam işgärler bolup kiçiräjik döwre guradyk. Tost aýdyşdyk; göwün açmaga çalyşdyk. Yöne meniň şatlanmaga elim ýetenok. Kwarteti hökman ýazyp gutarmaly.

28-nji oktýabr, sişenbe.

Günüň ikinji ýarymynda gar ýagdy. Şu ýylyň hasabyna Orsýetde birinji gezek gar ýagýar. Eseriň 3-nji bölüminiň aňyrsy görünýär. Şu gün gutarmaly. Ertirem görkezmeli. Galan iki günüň içinde göçürüp, Mokswa üçin taýýar edip goýmaly.

Ýokarda görkezilen eserler SSR soýuzynyň gurultaýlarynyň we plenumlarynyň konsertlerinde ýaňlandy.

29-njy oktýabr.

Kwartetiň 3-nji bölümini gutarmaly. Ertir dynaýmagym mümkin. Emma belli däl.

30-njy oktýabr.

«Sowet kompozitory» Bütinsoýuz neşirýatynyň direktory Mihail Ýefimowiç Kunine we baş redaktory Igor Pawlowiç Ilýine

Döredijilik haýyşnamasy

Neşirýatyň ýakyn geljekdäki tematik meýilnamasy düzülende meniň wokal eserlerimi çap etmek babatdaky döredijilik haýyşnamamy nazara almagyňyzy haýyş edýärim. Göz önünde

tutulýan ýyggynda Ýeseniniň «Pars äheňleri», Geýnäniň «Ynsan göwünleri» eserleri, şeýle hem Türkmenistanyň nusgawy şahyrlarynyň sözlerine döredilen romanslar ýerleşdirilip bilnerdi...

31-nji oktyabr.

Moskwa. Kwarteti gyssagly ýazyp gutarmaly we göçürmäge bermeli. Magnit lentasyna gyssagly ýazyp etmeli.

«Triptihiň» ýazgysy bilen baglanyşykly Moskwa — R.Kulyýewe til kakmaly. «Triptihiň» partiturasy göçürildi.

1-nji noýabr.

Men Ruzada 1-nji kwartetiň üstünde işleýärim. 8-nji daça. Şaporiniň daçasý diýýärler¹.

«Bobbi». Ražfilm. Konsert. Höwesjeň aktýorlaryň kömegi bilen gowy täsir galdyrdy. Çişirilen çykyşlar kän. Ýöne nätjek, bolýa-da. Tomaşaçy hatda oňa ünsem berenok. «Ruza» putýowkamynyň möhletini uzaltmak üçin A.Kulyýewe hat ýazdym. Ähtimal ... Göreris.

Lenfilm. «Bir gezek ýeke özüm». Ýakymсыз duýgulary oýarýar. Yetmezçiligi kän, örän kän. Operatornyň we hudožnigiň işi düýbünden görnenok. Onuň pikirleri, hatda gözlegleri-de kömek etmändir. Nähili ýaramaz film.

3-nji oktyabr.

«Suratçynyň aýyplanyşy». GDR. Dramaturgiýasy boýunça örän gowşak film. Operatorçylyk tarapy ýerbe-ýer. Gowy aktýorlar seçilip alnypdyr. Ýöne wakada ösüş ýok. Ýalan film.

5-nji noýabr.

1-nji kırıřli kwarteti ýazyp gutardym (doganlaryma bagyřladym). d-moll, 3 bölümden ybarat. 1) Moderato. 2) Andante. 3) Presto. Üçünji bölümde halk äheňleri bar (kemal ýarym). Göçürmäge berdim.

Salgym: Mosk. obl., Ruza raýony, p/o «Köne Ruza», DTK.

«Ak gyýak» — «Jenaýatçy we onuň maglumatlary». Ýugoslaviýa. Gowy film. Çeperçilik taýdan gymmatly. Mahsus bolşy ýaly, ak ýüreklik, messepsizlik we ogrularyň çagalary hem-de poliseýler. Hemme, hemme zady öz meýillerine görä

¹ Moskwa oblastyna degiřli şäher bolup, ol ýerde döredijilik işgärleriniň dync alyş öýleri ýerleşipdir. Kompozitor, SSSR-iň halk artisti

gurnamak isleýärler. Umumy düzgünlere laýyk getirmäge çalyşýarlar. Ýöne, ömrüni hiç kimiňkä meňzetmän, özüçe ýaşan adamyň önünde baş egýärler. Dünýeden ötensoň bolsa, ony keramata öwürýärler. Perzentlerinem onuň göreldesine eýerip terbiyeleýärler.

«Ajaýyp» fransuz filmine reňkli görnüşde tomaşa etdim. Komediýa eken. Maňa gaty ýarady. Göräýmäge şeýle mese-läni çözmek kyn ýaly. Režissýor welin ony daşdan seredeňde, aňsatja we sadaja çözüpdir. Özem örän şowly çözügüt.

7-nji noýabr.

Düýn agşam Moskwadan Waleriý geldi. Ol öýden maňa hat getirdi. Biz uzak oturyp meniň baletimiň gürrüňini etdik. Ol eýýäm dört baletiň awtory bolansoň, bu ugurdan köp çor-ba sowadan. Ol örän akylyly we görüm-göreldele söhbetdeş bo-lup çykdy. Wepaly dost we mylakatly adam eken. Onuň bilen söhbet guramak örän ýakymly.

10.—11.XI. Moskwa—Genrihe jaň etmeli. Balet spektakly babatda hyzmatdaşlyk etmek hakda gürlleşmeli.

8-nji noýabr.

Ilýa Frez. tapmaly. Moskwadaky çagalar sazçylyk te-atrynda «Japbaklar» çagalar operasyny sahnalaşdyrmak bara-da gürlleşmeli. Librettony kim ýazar we beýleki jikme-jiklikleri anyklamaly.

«Gyşyň soňky günü» – Lenfilm. Filme çekilen artistler Ge-rasimow, Smoktunowskiý, Makarowa. Nämedir bir zady kem.

9-njy noýabr.

Worzel— “Ýusup-Züleyha”. Häzir halym ýaman däl. Ýöne, wagt az-da, iş kän. Garrylykmy ýa ýaltalyk? Göwnüme bolmasa, ikinjisi.

Şu gün aýyň 11.XI.76. Ikinji görnüşiniň üstünde işleýän.

29-njy noýabr.

Aşgabada baryp, multfilm bilen hasaplaşmaly.

Kwartet — Soýuzda diňleniş we Medeniýet ministrligine tabşyrmaly. Balete şertnama baglaşmaly.

«Iki adam şäherde» atly fransuz filmi maňa ýarady.

30-njy noýabr.

Genrihden «Bibliýa rowaýaty» diýen kitaby almaly.

1-nji dekabr.

«Triptih» simfoniýasyny radio eltmeli. Şol ýerde-de kwartetin we romanslar toplumynyň ýazgysynyň haçan ediljekdigini anyklamaly.

Wariasialary, fantaziýany — hüwdini, prelýudiýany Ýel. Wl.Andreyewa äkidip bermeli. Redaksiýadan notalary almaly. Genrih bilen duşuşmaly we librettonyň üstünde işlemeli. 244-58-28.

3-nji dekabr.

Kiýew. Worzel. DTK. 9-njy daça. Bütün günü uklap geçirdim. Bilmedim, ýadawmy ýa ýaramokmy, nämemi. Ýeňsäm şindizem agyrýar. Dawleniýe.

Indi bir gowy işläp bolsa! Bar işlerim baletden 1-nji görnüş. Sagat gije 3-den soň gözüme çüý kakylan ýaly ýata bilmedim.

4-nji dekabr.

Baletin üstünde işlemegi dowam edýän.

Tomas Mannyň «Iosif we onuň doganlary» ajaýyp kitap eken.

1) Gurhandan «Ýusup—Züleyhanyň» döreýiş taryhynyň beýan edilýän ýerini tapjak bolmaly.

2) «17 pars aýdymyny-da» tapmaly.

3) Firdöwsiniň poemasy we işi.

4) Jamy.

19-njy dekabr, anna.

Şemgun — 1-nji görnüşden wariasia häsiýetnama; Şu gün Ýusubyň sazynyň materialyny tapmaly, ertir birneme işläp ýaly. Wagat gaty azaldy. Şonuň üçin howlukmaly. Ýyl gutaryp barýar.

*N.Halmämmedow Moskwa konserwatoriýasyndaky mugallymy, professor
A.Aleksandrowa täze eserini çalyp görkezýär.*

*Н.Халмамедов играет свое новое произведение московскому педагогу —
профессору А.Александрову.*

SAZYŇ UMMANYNDA KÄMIL PAÝHASY JÖWHER TIRIP, JAHAN IÇRE DÜR SAÇÝAR

Saz ilki bilen filosofiýadyr. Ähli beýik kompozitorlar hut özleriniň akyldarlygy bilen meni bendi edýär. Bethoweniň “Ykbal gapyny kakýar” atly simfoniýasy näme üçin şu wag-tam täzeçe ýaňlanýar? Elbetde, özüniň rewolýusionlygy bilen. Haýran galaýmaly zat: Germaniýada ölmez-ýitmez eserleri-ni döredip ýören Bethowen ýaňky simfoniýasynda fransuz rewolýusiýasynyň boljagyny beýiklik bilen öňden görüpdir. Diýmek, her bir özüni sylaýan kompozitor edil ýazyjy ýaly syýasatçydyr. Meniň söýgüli kompozitorym Skrýabiniň öňe süren filosofiýasy tüýs materializm. Ol: “Men ähli zat, ähli zat men” diýýär. Tebigatyň iň kämil bölegi — Adam, göreşiji, ýeňiji — Adam, ine, Skrýabiniň temasy!

Meniň birinji mugallymym türkmen halk sazy bolsa, ikin-jisi, gürrüňsiz, Skrýabin. Türkmen sazy özüniň agraslygy, çuňlугy, ýakymlylygy bilen iň beýik kompozitorlaryň eser-lerinden pes oturanok. “Dutaryň owazy” türkmen sazyna söýgimiň, sylagymyň netijesimikä öýdýärin.

* * *

Siz düşüňýärmisiňiz? Simfoniýa bolsun, opera ýa balet bol-sun, beýik sazandalar mydama baky tema bolan ÝAGŞYLYK hem ÝAMANLYK temasyny çözmäge ymtylypdyrlar. Entek dünýä-de şu atributlaryň ikisi hem barka, häzirki zaman suratkeşi şol abstrakt temany anyk görnüşe getirip, diňleýjä ýetirmeli. Polat Mansurowyň “Şükür bagşy” kinofilminiň esasy temasy — saz, ýagşylyk, ýamanlyk. Dogrusy, şol filmiň sazyny ýazmagy maňa ynananlarynda az begenmedim. Sebäbi şol temany çözmäge köpden bäri hyýal edip gelen-de bolsam, ony beýan etmäge hem obýektiv, hem subýektiv faktorlary tapman ýördüm. Galyberse-

de, ýene bir bagt, kino saz hakyndady. Gadymy Pigmalionyň sungat bilen daşdan ýasan gyzyňa jan berşi ýaly, “Şükür bagşyda” sazyň güýji bilen gandöküşikli urşuň önüni almak hakda gürrüň gidýärdi. Bu filme men ähli yhlasymy, höwesimi siňdirdim. Tüýs professional bir endik bolýar. Ol hemme hudožniklere degişlimikä diýýän: filmiň sazyny ýazyp gutaranymdan soň men öz kalbymda şeýle bir boşluk duýdum, göwnüme bolmasa, indiden beýläk ýekeje-de saz eserini döredip bilmejek ýalydym. Hernä şol boşluk wagtlaýyn eken. “Gylyçlary eredip, orak ýasamaga” çagyryň şol filmiň ähli tarapdan milliligi hemmelere mälim bolsa gerek. Dogrudanam, internasional eser, ilki bilen, milli bolmaly. Milli sungatyň serişdeleri bilen ähli adamlara degişli temany üstünlikli çözmek internasionalizm diýmekdir.

* * *

— Lew Nikolaýewiç Tolstoý Maksim Gorkiý bilen eden gürrüňleriniň birinde: “Saz adamynyň beýnisini küteldýär” diýen ýaly pikiri ýañzydýar. Men häzir Tolstoý bilen jedelleşip oturmakçy däl. Sebäbi sazyň adam aňyny küteltmän, tersine, ýiteldýändigini hemme kişä aýan zatmyka diýip pikir edýärim. Saza düşünen adam — dünýäde iň bagtly, iň baý adamdyr. Men Bahy, Mosarty diňlesem, ähli gussamy, durmuşda duş gelýän şowsuzlygymy unudýaryn. Saz meni olardan ýokarda goýýar. Ähli sungat eseri, ilki bilen, adamda şu duýgyny, adamynyň elmydama şer işden, ýamanlykdan beýikdigini ündeýän duýgyny oýarmalydyr. Ýöne şeýle duýgyny oýarmaga ukyply adam üçin onuň tebigy zehini ujypsyz bir zatdyr. Ol adamyny söýmeli, çyn ýürekden hem şatlykly, hem gussaly günü adamyny söýmeli. Hut adama bolan şu söýgi bolmasa, tebigaty genial adamlaram özünden soň ýaşajak eseri döredip bilmez¹.

* * *

— Käýarym saz döredijiligine gelişim bilen gyzykýarlar. Şonda diýýän: bu käre geljek diýip gelip bilmersiň, ýetjek diýibem ýetip. Onuň özi seni saýlap, çagyryandyr. Eger ýürek emrine eýerip, durkuň-düýrmegiň bilen apalan kesbiňe berilseň,

¹ Kompozitor şu ýokardaky pikirleri şahyr Gurbannazar Ezizow tarapyndan 1969-njy ýylda metbugat sahypalarynda guralan söhbetdeşlikde aýdypdyr. Bu söhbetdeşlik şahyryň «Çykmanyň kitabym» ýygındysynda-da ýerleşdirilen.

maksadyňa ýetmäge erjellerçe çemeleşseň, onda bu dünýede eýgertmejek müşgillik galmaz. Hatda oýuňa-küýüne gelmejek, asla mümkin däl zatlar-da amala aşmak bilendir.

Türkmen sazlaryny ilkinji gezek heniz çagakam diňläpdim. Şirin mukamlary diňlän dessime şo pursat olara ýüregimi bakyýa baglapdym. Halk aýdymalarynyň köpöwüşginliligi, bijay özboluşlylygy, bagşylaryň ökdelerçe heň edişi ýüpsüz kökeripdi.

Iň uly agamyň dutara erk edişi hiç neneň däldi. Men gazma daňylyp, agamyň ýanynda saz diňlärdim.

* * *

— Milli folklor giden bir geçmiş. Türkmen halk aýdymlary şeýlekin çylşyrymly, üstesine, ritmikasy-da diýseň özboluşly. Olar höwesjeňlik çäginde has aňry gidip, kämil sungat bilen bäsleşýär. Kompozitor hökmünde meniň üçin halk sazlary — gory egilmez çeşme, parlaýan altyn çyraz. Bu mukamlardan ömrylla ganjak gümanyň ýok.

* * *

— Saz ýaşayşyň ähli öwüşginini özünde jemlemeli. Saz janlydyr. Eseriň ýaňlanyşyna diň salmak arkaly, men ony çalyanyň düşbüligin, ýaşyny, milletini arkaýyn kesgitläp bilýärin. Meniňçe do mažor — durşuna gözellig, päklik-päki-zelik. Fa mažor — al-ýaşyl bürenen baharyň bark urýan ysy, dünýe barlygynyň bijana jan bergiç, tümlüge nur çaygyç narsesi. Si minor bolsa, tersine, durmuşyň duzuny-tagamyny ýitirgiç tukatlyk, alaşsyzlyk.

* * *

— Saz durmuşyň röwşi däl-de, onuň hut özi. Şoňa görä, eser gyly gyşardylman, döredijiniň ýüregi bolup çalynaýmaly. Ol ýazylyşyna ýaraşykly bahalanyp, kämillik hyjuwyna eýelenibem ýerine ýetirilse ýagşy.

* * *

— Käte saz eşidilmän galýar. Lal-jim bolup dymýar. Göýäki kalbyňa böwet basylan mysaly. Ine, şeýle pursatlarda böwediň

böwsülmegi üçin içki dünýäňde söze eýgertmeýän hadysa bolup geçmeli. Ynha-da, şol garaşýan ahwalatyň, pursadyň ahyram şagga geläge-de, saz akymy aldajy sil deýin kalp kenaryny çepbe çöwrüp, ähli böwet-päsgelçilikleri bir demde düzläp goýberer.

* * *

— “Ýeňil saz” diýleni o diýen “ýeňleşem” däl. Bu, göräýmäge, şeýle ýalydyr. Heý-de, siz perwanalaryň çalaja yşa-da dyzamak dyzaýşyny synlapmydyňyz? Olar ýagtylyk garasyny gördükleri derhal şol ugra eňterýändirler. Ondanam ýitiräk şöhlä duşadyklary ýene yňdarylmak bilendir. Bu ýagdaý şo:l gaýtalanar durar. Kebelejikleriň iň dogumly, iň paýhaslysy bolsa, ha:s güýçli ýagtylyga — Güne ýetmäge çalyşýandyr. Men muny Bahy, Mosarty, Bethoweni nazarda tutup diýýän...

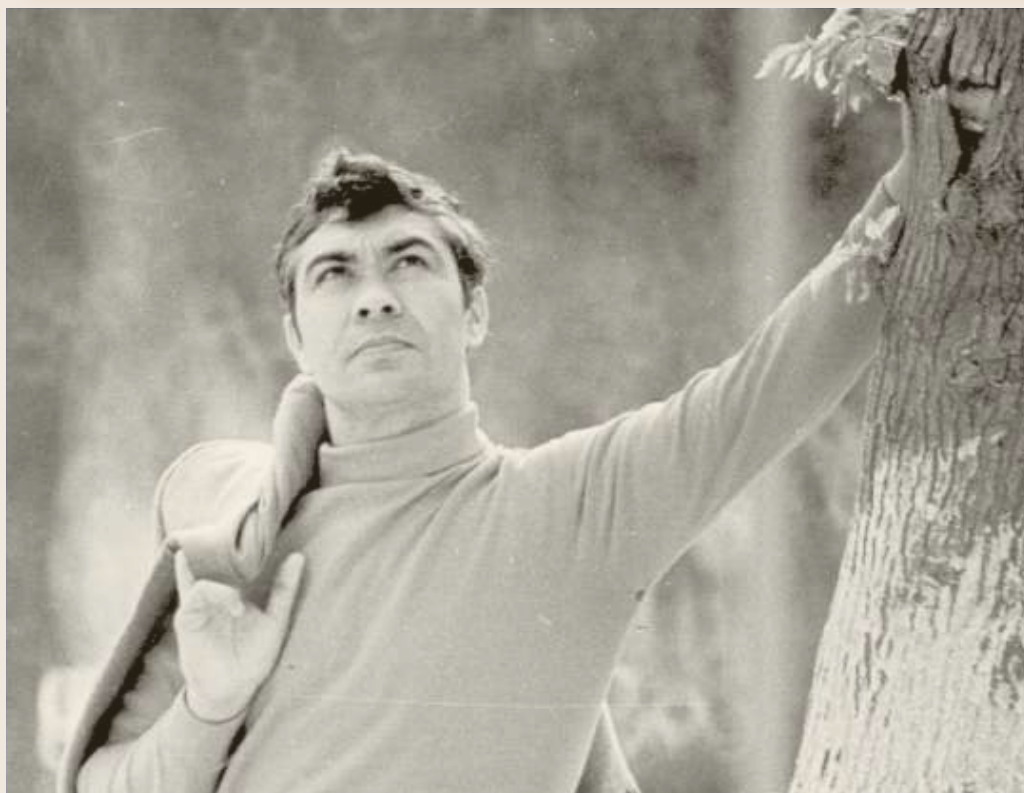
*N.Halmämmedow hudožnik
Ý. Baýramowa ýadygärlik üçin
bile surata düşmegi tekliþ edýär.*

*Н.Халмамедов
предложил однажды
художнику Я.Байрамову
сфотографироваться на
память.*

"Pikir uttamanunda akyl gämisi"
"В океане разума парус мыслей моих"

Suratlar suratçy A.Güseýnowyň şahsy diwanyndan alyndy
Снимки из личного архива фотографа А.Гусейнова

*“İki zehin – iki dost”. Şahyr G.Ezizow we kompozitor
N.Halmätmedow. 1968 ý.*

*“Два таланта – два друга”. Поэт К.Эзизов и
композитор Н.Халмамедов. 1968 г.*

HATLARDAN SETIRLER

Öýe ýollanan salamnamalar

*Hatlar şahsyýetiň özi hakda nesillere
galdyryýan iň gymmatly mirasydyr*

W.Gýote

16.XI.69.

Salam, Gulýa, sag-aman gelip düşdüm. Gelen dessime işe girişdim. Häzirlilikçe ýekeje gezek professoryma göründim. Ol mende birhili garjaşyk täsir galdyrdy.

Siziň ýagdaýyňyz nähili? Meniň-ä sizsiz gaty ýüregim gysýar. Şu gün talyp hakymy anykladym. 67 rubl, onuňam 4 rubly saklanýar. İşlemek höwesi möwç urýar. Ýöne meýjillerimiň nähili amala aşjagyny bilemok...

Iňlis dilinden ekzamen tabşyrylar. Men tarapdan käbir synanyşyklar eýýäm edildi. Ýakyn günlerdäki hatymda tabşyrdymmy ýa ýykyldymmy – netijesini ýazaryn.

24.XI.69.

... Mende hemme zat göräýmäge, bolmalysy ýaly. Jaý meselesinde howlугypdyryn öýdýän. Tapanyň maňa laýyk däl. Sebäbini aýtsam, ol ýerde 4 sazanda bile, bir otagda ýaşamaly. Üstesine, hemmesi üçin ýekeje saz guraly bar. Özüň bilýäň ahyry, meniň aspirantura näme maksat bilen okuwa girenimi — uly işler üçin-ä! İşlemek asla mümkin däl. Umumy ýaşaýyş jaýynda-da ýagdaý öwerlikli däl. Raskladuşkada¹ ýatmaly. Şoňa görä-de, wagtlaýynça bu işi goýbol-sun edip, eser döretmek bilen meşgullanmak kararyna geldim.

«Şef» meniň mümkinçiliklerim hakda kän gürrüň etdi. Men daşary ýurtlara ýaýrap, ählihalk ykrarnamasyna ýetirjek sazlary

¹ Açylyp-ýygnaýan krowat

döretmelimişim. Muny başararmykam?! Bilmedim. Ýöne jan etmek gerek.

Juda ýüregim gysýar. Eger garşy bolmasaň, saza siňip, gussamy saz ummanyna gark edeýin.

Nury Halmämmedowyň ýanyoldaşy Gülsoltan Halmämmedowa. Ömrüniň 40 ýyldan gowragyny Oguzhan adyndaky “Türkmenfilm” birleşiginiň jogapkärli wezipelerine bagyşlan zenan bilen saz ussadyňyň ysnyşmagyna sebäp bolan zat, ilkinji nobatda, olaryň ikisiniňem kino sungatyna söýgüsiniň biserhetligidir.

Гульсолтан Халмамедова – жена композитора. Она более сорока лет работала на руководящих должностях в объединении «Туркменфильм» . имени Огузхана. Чрезмерная любовь к киноискусству сблизила их.

Basym meniň «zolotoýymyň»¹ doglan güni. Ony gutlaýan we bagryma basýan. Aşgabatda däl digime gaty gynanýan. Biz uly bolmadyk maşgala üýşmeleşini gurardyk. Zyýany ýok, muň öwezini dollarys. 20-23-nji ýanwar çemesi Moskwa bararyn. Awtorlyk kon-

¹ “ezizimiň”, ussat ogly Aşyrjyga köplenç şeýle ýüzlenipdir

sertim bolar. Soňra mümkin, Aşgabada tarap ýola düşäýmesem. Tukatlyk heläk edýär. Iş ýöränok. Diňe öýdäkileri göresim gelýär. Täze ýyl täsirsiz, bildirmän geçdi. Bellemedim diýen ýaly. Telewizoryň önünde ýekeje özüm oturyp geçirdim....

... Gulýa, sen hatyňda meniň pul alandygym ähtimal diýip ýazypsyň. Ýok, meň adyma hiç hili pul gelenok. Men Newgodowskiden wagtlaýynça karz aldym. Tizara Medeniýet ministrliginden pul aldygym, bergim bilen üzlüşerin.

... Bu gün konserte barjak. Sen mydama meniň şähre gezelençlerimi birhili gabanjaňlyk bilen kabul edýärdiň. Göwnüme bolmasa, maňa ynamyň azrakdy. Ýerliksiz özüňi köseýäň. Ynaný, zenanlar meni düýbünden gyzyklandyranok. Käte olara nazar dikäýemde-de bary-ýogy döredijiniň gözellige baky ymtylyş jähedindendir

...«Hojaýynym» maňa opera ýazmagy ynandy. Öň şübhelenýärdi. ... Howlukmaly. Ýöne mende mydama bolşy ýaly, libretto ýok. Esasy kesgitleýji bölüm. Aý, ýöne ol tüýs bolgusyz zatlar ahyry, ony özümjik ýazaryn. Eger-de pikir bolsa, ýagny opera ýazmak hakda, onda aladasyny etse boljak...

17. XII.75.

... Işleýän. Käbir zatlar döredildi. Ýöne gaty köseýä. Iş uly. Kynlyk bilen önýär. Öňler göwnüme bolmasa, işlemek aňsat ýalydy, ýagny edil häzirkisi ýaly külpetli däl diýjek bolýan. Baletden başga zadyň üstünde işlämok. Ony doly gutarasym gelýär...

... Bu gün 20-nji noýabr. Köp işleýän. Ýöne döredijilikde önümçilikdäki ýaly talap edip bolanok. Her bir täze eser, täze eser bolýar. Hersiniň öz täze aladalary we meseleleri bolýar. Bu aňsat iş däl. Sen oňa mydama düşünyärdiň... esasy zat, ýakyn günlerde işimi ýazyp tamamlayan. Soňra instrumentowka¹ işi galýar. Bu in aňsady. İş erjelligiňe bagly...

3.I.77.

Saglygym gowdy. Pansionatda sowuk otagda ýaşaýaryn. Aýyň 7-si töweregi has ýylyrak otaga geçerin-dä. Häzir konserwatoriýanyň professorlarynyň uly topary dynç almaga geldi. Şoňa görä-de, bizi pansionata geçirdiler. Bolýa, bu zatlaryň siz üçin gyzygy ýokdurlaý...

3.X.77.

...Iwanowa geldim. Işe girişdim. Şertler hiç neneň däl. Häzir buýurma boýunça bir aýdymy ýazyp gutaryp barýan. Şol bir wagtyň özünde okaýan hem-de fortepianodan konsertime taýynlanýan.

Rejep R. geldi. Indi gümür-ýamyra we degşere adam bar. Meniň “zolotoýymyň” ýagdaýlary gowumy? Meni unudanokmy? Kitap satylýan dükana sowlup, hökman oňa bir zatlar alaryn elbetde. Yzygiderli başym aýlanýa. Yanymy ýere berermikäm öýdýän. Bagyrmym ýa böwrek bilemok, başym çykanok. Ýöne işlemäge päsgel bere-nok. Bolýa-la.

18. XI.78.

Men Ruzada. Ýagdaýymyň ýetdiginden işleýärim. Bu ýeriniň howasy kadaly däl. Üznüksiz gar-ýagys ýagyp dur. Bu bolsa maňa ýaramaz täsir edýär. Meniň dawleniýem bar ahyry. Ýüregimem ýygy-ýygydan agyrýa, çalt urýar. Ýene-de ukusyz gijeler başlandy. Howa ýaranok. Maňa gurak howaly şertleri maslahat berýärler. İş haýal önýär. Ýöne käbir zatlar erbet-de çykanok... Galam haky hakyndaky

1 Eseri saz gurallaryna laýyk getirmek

*N.Halmämmedow ogly Aşyrberdi
bilen gezelençde.*

*Н.Халмамедов с сыном
Аширберды на прогулке.*

araky gürrüňe dolansam, 78-nji ýylda tölejek pullarynyň in bol-
manda 60 göterimini-de töläp biljek dälmişler. Sebäbi Moskwanyň
neşirýaty bilen baglaşan şertnamam boýunça çap ediljek ýygynyndymy
79-njy ýylyň mejilnamasyna geçiripdirler. Şoňa görä, ozüň netije
çykaryber. Meniň döredijilik saparymyň möhleti 7-nji dekabrdä ta-
mamlanýar. Aşgabada baramsoň, Türkmenneşirýatdan öňki galam
hakymy alaryn diýip çak edýärim...

9. V.82.

...Sag-aman gelip ýerleşen badyma bejergi almaga girişdim.
Howa durnuksyz, üýtgäp dur. Saglygyma ýaramaz täsir edýär.
Güneşli howada ýagdaýym gowy. Ýagyşly ýa bulutly bolsa – erbet.
Naharlaýyşlary erbet däl. Biz, süýji kesellileri günde baş wagtyňa
naharlaýarlar... Maňa haty Essentükä, Anjiýew adyndaky şypahana
ýazyň. Sizi ogşap, bagryňa basýan kakaňyz.

Dost-ýarlaryň we saz janköýerleriniň hatlaryndan

4.X.63.

Çuňňur hormatlanýan ýoldaş Halmammedow N! “Sowet Soýuzynyň saz durmuşynyň ýyl ýazgylarynyň” redkollegiýasy deslapky ylalaşyk esasynda Türkmenistanyň 1917—1932-nji ýyllar boýunça saz medeniýetiniň ýyl ýazgysyny düzüji-awtory bolmagyňyzy haýyş edýär. “Ýyl ýazgylarynyň” jogapkär redaktory I.Ý.Ryžkin, “Ýyl ýazgylarynyň” alym kätibi M.A.Komissarskaýa.

12.X.68.

Nuryşka, salam! Edil häziriň özünde hatyňy aldym. Indem jogap ýazmaga oturdym. Jan saglyk gül ýaly, şu aýyň başynda komandirowka gitdim – Daşowuz illerine. Yada w kelleler birneme açyldy, göwnem şonuň ýaly. Bir ýetmezim – sen ýok.

...Öz ýagdaýyň oňatlygyna gaty begendim. Esasy zat – şadyýanlyk, optimizm. Men mydama sende şu iki häsiýet ýokmuka diýýärim, olar bolsa sende bar. Wed ty samyý neustroýennyý čelovek w mire!¹ Şu jümläni türkmençe aýdyp bilmedim. Hudaýa şükür! Daşowuza gidenimde ýanymda Baýram Hudaýnazarow diýen bir ýaş kompozitor boldy. Ol seni juda söýýär eken. Hemme kompozitorlardan ýokarda goýýar.

Nury, sen öwgä känbir gulak gabardyp ýörme. Esasy zat, ýaz. Men saňa elmydama serýeznyý² zatlaň üstünde işle diýýärdim. Häzir biziň ikimizem öz döredijiligimiziň birinji stadiýasynda. Biz ýazýarys, il bolsa bizi gowy görýär. Indi näme? Öňki öwgüler könelýär, täze-täze zatlary ýazmaly. Ýaş kämilleşýär, diýmek çuň, filosofiki eserler ýazmaly. Bu ýerde meniň duşýan her bir medeniýetli adamym seniň “Nejep oglanyň” hakda sorýar. Sen bolsa “Nejep oglan” hakynda hatlaryň birinde-de dil ýaraňok. Ýa sen ony taşladyňmy? Taşlan bolsaň, ýalňyşýaň. Dürli aýdymlyry, marşlary elmydama ýazsa bolar, ýöne “Nejep oglan” juda gerek. Özüň pikir edip gör, Amanyň eýýäm iki operasy, Çaryň “Epegegi”, ýene biriniň “Gunçasý” bar... Sende sahna üçin zat ýok. Aslynda welin, hut sende bolmaly.

1 “Sen dünýäde in bir janyna jaý tapmadyk adam”

2 Düýpli

Baýrak hakynda menem pikir edip ýöremok... Nury, haçan gelýäň? Ýöne her näçe işiň bolsa-da, 7-nji noýabr baýramçylygyna hökman ýetiş! Baýramda bile bolaly. Hökman. Şu hatyň jogabyny tiz ýaz. Geljek wagtyňy maňa aýt. Öňünden çykarys. Sag bol. Gurbannazar.

10.X.75.

Nury, gadyrdan, salam! Hatyň üçin sag bol. Seniň doly güýjüňde döredýändigine örän şat. Diýmek, “Öňe we çuňluga” – bu biziň şygarymyz-a! Balet ýazylýar, fortepiano üçin konsert ýazylýar. Şeýle dälmi?! Örän oňat! Nury, diňle meni! Sen Moskwada biz ikimiziň ýazgylarymyzy gurap bilmezmiň? (sen häzir şol ýerde, golaýd-a?) Dogrudanam, “Pars äheňlerine eýýäm 4 ýyl doldy. Bu biziň “perzendimiz”. Indi ol gowý “lybasy” (fond ýazgysyny, plastinkalary) talap edýär. Şol bir wagtyň özünde ikinji “perzendimizi” – “Ýnsan göwünlerini-de” “geýindirmek” mümkin¹. Saňa çyn ýürekden we hökmany suratda çaltrak “pälwanlaryňy” (balet, konsert...) “dünýä indermegiňi” arzuwlaýaryn...

Seniň Anatoliň.

24.II.80.

Meniň kalbyma eziz kompozitory 40 ýaşynyň dolmagy bilen gutlaýaryn. Siziň sazларыňyz maňa gudrata ynanmaga mejbur edýär. Sizden şeýle alysda ýaşap, ene diliňizi bilmesem-de, Sizi maňa golaýladyp bilýän saz, gudrat bolman näme eýsem?! Siziň meniň göreçlerim bilen ýaşlygymy gördüňiz, “Ýaşlaryň walsynda” iň bagtly günlerimi bir pursatlyk gaýtaryp berdiňiz. Men bu “Walsyň” aç-açanlygyna haýranlar galdym. Taňryýalkasyn, Nury Halmämmedowiç, Size saz äleminde jan saglyk, bagt, egsilmez şatlyk, täze ajaýyp ýygındylary we eserleri arzuwlaýaryn. Natalýa Nikolaýewna, Moskwa.

10. XI. 80.

Salam, hormatly kompozitor Nury Halmämmedowiç! Siz bu haty sakarçägeli okuwçy Baýrammyrat Orazalyýewiň tarapyndan diýip okap bilersiňiz. Megerem, ýadyňyza düşýän bolsa gerek, men

¹ Bu hatyň awtory – öňki Magtymguly adyndaky Opera we balet teatrynyň artisti Anatoliý Newgodowskiý Nury Halmämmedowyň wokallaryny ilkinji bolup ýerine ýetirýär

Siz bilen şu ýylyň mart aýynyň ahyrky günlerinde Aşgabat şäherinde Opera we balet teatrynda duşuşypdym. Biz ol ýere raýon sazçylyk mekdepleri boýunça geçirilen respublikan konkursyna gatnaşmak üçin barypdyk. Şonsa Siz konkursyň jemleýji günündäki dabarada maňa I derejeli gyzyly diplom gowşurypdyňyz we gutlapdyňyz. Soň laureatlar bolup surata-da düşüpdik. Siz maňa şonda birnäçe sorag bilenem ýüz tutupdyňyz...

Meniň geljekki arzuwym sag-aman orta mekdebi tamamlap, paýtagtyň Sungat institutynda okamak... Kompozitorlaryň içinde men aýratynam Siziň döredijiligiňize ýokary sarpa goýýaryn. Çünki, Siziň döredýän sazalaryňyz şeýle süýji we ýakymly. “Büýä meni öwýär-ow” diýip düşünmän weli, dogrusyny aýtsam, men Siziň sazyňyzy eşidip, göýä palawdan doýan ýaly bolýan. Megerem, bu köplerde şeýle bolsa gerek. Ýöne palawdan doýma bar, a Siziň sazyňyzdan weli asla beýle däl. Ynha, mysal üçin, “Aýgytly ädim” ýa-da “Şükür bagşy” ýaly belli filmlere ýazan sazalaryňyz il içinde şeýle bir meşhurlyk gazanypdyr. Meniň özüme Siziň sazyňyzy diňläp, şo gije uklap bilemok. Onsoň dessine kalbymdaky sungata bolan höwesim hasam ör-boýuna galyp, meni düýpsüz ummana alyp gidýär.

Hormatly Nury Halmammedow! Siz eger mümkin bolsa, maňa kompozitorlyk dünýäňiz hakynda biraz gürrüň berseňiz hoşal bolardym... Bir çykyşyňyzda “Ýusup-Züleyha” dessanyňa saz ýazýan diýipdiňiz. Şony tamamladyňyzmy? Sazy näwagtlarda ýazýarsyňyz? Kompozitor bolmak kynmy? Men sungat ugrundan okap bilerinmi? Birtopar ýumuş buýrup, gymmatly wagtyňyzy alanyňa bagyşlaň. Ýöne hatyma jogap ýazmagy weli unutmaweriň. Salam bilen Baýrammyrat Orazalyýew.

12.VI.82.

Gadyrdan Nury! Size Odessanyň filarmoniýasynyň häzirki zaman kamera sazy ansambly ýüz tutýar. Biziň toparymyz ýakynda – bir aý çemesi mundan ozal döredildi. Şoňa görä-de, bizde kämil sazalaryň ýiti ýetmezçiligi duýulýar. Toparymyzyň özenini filarmoniýanyň kirisli dueti – skripka we wiolonçel, fleýta we fortepiانو gurallary arkaly ýerine ýetirijiler düzýär. Eger kyn görmeseňiz, kamera eserleriňizden (duetden kwartete çenli) toparymyzyň düzümi üçin ibermegiňizi haýyş edýäris... Toparyň adyndan wiolonçelçi Sergeý Şols.

N. Halmämmedow körpe sazandalaryň arasynda. Ussat çagalar bäsleşiklerinde eminlere baştutanlyk ederdi – 1980 ý.

Н. Халмамедов среди юных музыкантов. Маэстро в детских конкурсах был председателем жюри – 1980 г.

15.VI.82.

Gadyrdanym Nury! Siziň üstünligiňize örän şat. Şatlygyňyzy bile paýlaşýaryn. Siziň baletiniňiz Ministrlikde diňlenjekmi? Hernä, ugruna bolsun! Netijesini hökman maňa habar ediň! Klawiri ele alsam¹ gowy bolardy! Saz eserini çynlakaý özleşdirmäge girişip bilerdim. Meniň Siz bilen işleşmek meýlim üýtgeşsiz. Bar zat Siziň islegiňize bagly.

1981-nji ýylda Ulan-Udede S.Prokofýewiň “Romeo we Julýetta” baletini sahnalaşdyrdym, bolany. Häzirki günde fransuz kompozitory A.Oneggeriň (3-nji simfoniýa) sazyna bir perdeli “Tolgunma” baletini Nowosibirskiniň telewideniýesiniň studiýasynda sahnalaşdyrmak bilen başagaý. Eger Siz spektaklyň sazyny kassetaly magtitofonyň magnit lentasyna ýazyp, klawir goşup iherseňiz, has gowy bolardy... Size uly döredijilik üstünliklerini we jan saglygyny arzuwlap, sibir salamynyň ýollaýan Ýura Ýaşugin.

22.V.84.

Salam, hormatly, ýoldaş Halmämmedowa! Siziň adyňyzy bilmämsoň, başga hili ýüzlenip bilmedim. Men ilki özümi tanyşdyrasym gelýär. Men Ýuriý Nikolaýewiç Ýaşugin. Nowosibirskden režissýor-baletmeýster. Nury B.Kerbabayewiň adybir eseri boýunça döreden “Aýgytly ädim” baletini meniň bilen bilelikde sahnalaşdyrmagy göz önünde tutýardy.

Şu ýylyň maýynda Moskwa baramda, Waleriýa Kintadan Siziň başyňyza düşen betbagtçylygy eşidip, juda gynandym. Siziň adamyňyzyň, meşhur kompozitoryň sowet saz sungatynyň ösüşine uly goşant goşan, respublikanyň milli buýsanjynyň biwagt ölümi hemme üçin uly ýitgi. Meniň gynanjymy kabul ediň!.. Ýaşugin.

¹ Eseriň fortepiano üçin nota ýazgysy

KALPLARA KEŞP BOLUP SIŇEN MUKAMLAR

Ussat hassahanada ýatyrka, 96 sahypalyk küti depderde birnäçe ýazgylar galdyrypdyr. Şol gymmatly ýazgylaryň arasynda onuň multiplikasion, çeper we dokumental filmlere döreden sazларыnyň sanawy-da bar eken.

Biz filmleri N.Halmämmedowyň öz atlandyryşy boýunça almagy makul bildik.

Multiplikasiýa

1.Goňurja. 2. Dostlar. 3. Başagaýlyk. 4. Üç dogan hakda rowaýat. 5. Tilki dost. 6. Oglan we çörek. 7. Tomzak we garynja. 8. Pil hakda jedel. 9. Düýe nädip ýandak iýdi.

Çeper filmler

1.Şükür bagşy. 2. Çöl. 3. Aýgytly ädim (2 böl.). 4. Magtymguly. 5. Serkerde walsy. 6. Japbaklar. 7. Mukamyň syry. 8. Gepard. 9. Kärizgenler. 10. Tejene baryp ýetmek. 11. Ynha kakam geler. 12. Dik aýak (telefilm). 13. Keçpelek. 14. Atabaýew. 15. Serdar. 16. Ýürek sowgady. 17. Bastion (çeper film). 18. Gorkak batyr.

Dokumental filmler

1.Men we meniň doganlarym. 2. Mähriban deňiz. 3. Günüň astyndaky duşuşyk.

*12.III.83, Aşgabat,
hassahana, 7-nji otag
4-nji saglyk öýi.*

Jahyllyk döwri
Юношеские годы

*Kompozitor aýdymçy A.Gurbanowa
beren suratynyň arkasyna şeýle sözler
ýazypdyr: "Dostum Gurbanow Aý-
dogda ýadygärlik üçin Halmämmedow
Nurydan. 16.1.59 ý. Moskwa"*

*Композитор подарил певцу А.
Курбанову свою фотографию с
дарственной надписью: "На долгую
память другу Курбанову Айдогды
от Халмамедова Нуры. 16.1.59 г.
Москва"*

Композиторыň eserlerini ussatlarça ýerine ýetiren aýdymçylar
Лучшие исполнители произведений композитора

Güljan Hümmedowa
Гульджан Хуммедова

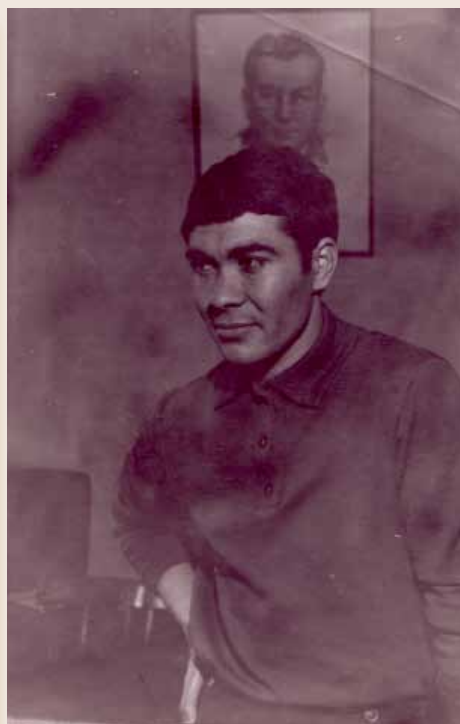
Annaberdi Atdanow
Аннаберды Атданов

Atageldi Garýagdyýew
Атагельды Карягдыев

Talyplyk ýyllaryndan pursatlar
Студенческие годы

*N.Halmämmedow "Türkmen bilbili" M.Şahberdiýewa bilen täze eseriň
üstünde işleýärler. 1980 ý.
Н.Халмамедов с "Туркменским соловьем" М.Шахбердыевой разбирают
новую песню. 1980 г.*

Şahyr G.Ezizow kompozitor dostuna ýadygärlik diýip beren suratynyň arka ýüzünde şeýle ýazgy galdyrypdyr: “Nury Halmämmedowa!

*Ýok! Men Puşkinem däl,
Lermontowam däl,
Pyragy bolarnam
öýdemok heniz
Men – ýöne*

G.Eziz”.

24/XI-67 ý.

Поэт К.Эзизов. Он подарил другу свою фотографию с дарственной надписью: “Нурь Халмамедову!

*Нет! Я и не Пушкин,
И не Лермонтов,
Даже и не думаю
Стать Фраги.
Я – просто*

Г.Эзиз”.

24/XI-67 г.

1970 ý.

1970 z.

*Dramaturg
A.Mämiliýew,
kompozitorlar
W.Muhadow,
N.Halmämmedow*

*Драматург
А.Мамилеев,
композиторы
В.Мухадов,
Н.Халмамедов.*

*N.Halmämmedow we
şahyr K. Gurbannepesow*

*Н.Халмамедов и
поэт К. Курбаннеспесов*

*N.Halmämmedow ýyg-
ýygdan ruhy halypasy
Magtymgulynyň
ýadygärligine tagzyna
gelyär.*

*Н.Халмамедов часто
поклонялся поэту
Махтумкули,
которого считал
своим духовным
наставником.*

N.Halmämmedow ussat bagşy S. Japbarow bilen ýaş zehinleriň arasynda
Н.Халмамедов и мастер багши С. Дженбаров среди молодых талантов

Türkmenistanyň ýaş kompozitorlary: çepden saga R.Rejebow, R.Allaýarow, Ç.Nurymow, D.Nuryýew, N.Halmämmedow, A.Agajykow. 1970 ý.
Молодые композиторы страны: слева направо Р.Реджепов, Р.Аллаяров, Ч.Нурымов, Д.Нурыев, Н.Халмамедов, А.Агаджиков. 1970 г.

ЯВЛЕНИЕ В ИСКУССТВЕ

Ворона живет сотни лет. А вот беркута век не больше 35-40 лет. Да, коротка жизнь этой птицы, но до чего же она ярка!

Нуры Халмамедов

Композитор Нуры Халмамедов прожил немногим больше своей любимой птицы. Свободному и сильному, как этот властелин неба, мастеру судьбой была отпущена короткая и яркая, как вспышка молнии, жизнь, длиною в 45 лет и 45 дней.

Во всю свою жизнь он всего-навсего один год девять месяцев и пятнадцать дней работал в музыкальных учреждениях. Из них в музыкальном училище имени Д.Овезова – три месяца и двенадцать дней и в бывшем Туркменском государственном педагогическом институте искусств один год шесть месяцев и три дня, да и то с перерывами. Большую часть своей жизни он выполнял заказы издательств, работая по договору.

Первая запись в Трудовой книжке помечена 15 августа 1963 года, последняя сделана 7 февраля 1975 года.

Дольше этого свободолюбивый композитор не мог держиваться на службе, на которую надо было приходить в заданный час, по расписанию уходить на перерыв и в определенное время отправляться домой. Можно представить, что все это время, то есть меньше двух лет, он чувствовал себя загнанным в клетку орлом.

Необходимость подчиняться установленному режиму не позволяла мастеру сполна удовлетворять свои творческие амбиции, душе его была чужда любая зависимость. Внутренне раскрепощенный, он желал всего себя, жизнь

свою подчинить любимому делу: заниматься только музыкой. В начале дневника композитора при составлении распорядка дня для творчества отводится 11 часов в день. Но если бы он трудился только по 11 часов! Когда появлялась новая тема и рождалась новая музыка, он просиживал за инструментом по 18-20 часов в сутки. Думаете, в оставшиеся четыре часа голова его отдыхала? Ничего подобного. Да и разве это зависело от него? Отдаться всецело во власть музыки и жить только ею по силам лишь большому мастеру, музыканту милостью Божьей. Это недуг на всю жизнь, он не отпускает человека ни днем, ни ночью, лишая его покоя и сна. Такие люди просто не в состоянии жить без этой болезни, без страданий. Ибо она – их духовная опора, это их вдохновение, их крылья.

В своем дневнике и письмах мастер часто сетует: «Сегодня всю ночь не мог уснуть. Так и не сомкнул глаз». У недуга, который лишает сна и покоя, свои требования, их ни в какие рамки не загонишь, ни каким правилам не подчинишь: они намного серьезнее, намного ответственнее, чем те, что предъявляются простым смертным. Для композитора не существовало понятия времени, он жил по своим внутренним часам и правилам, а требования к себе предъявлял самые строгие. И первым из них был отказ от себя самого. Ему были чужды мысли и желания обычных людей и, как все одаренные личности, был «не от мира сего»: никогда не гонялся ни за славой, ни за богатством. Скромность, великодушие и добросердечие были характерными чертами Нуры Халмамедова, человека, начисто лишённого амбиций и высокомерия.

Людей, живущих в своем собственном мире, может привлечь лишь одно богатство – духовные сокровища. Красоту и совершенство внутреннего мира они ценят превыше всего, и поэтому чем богаче их духовный мир, тем совершеннее получаются и производные от него. Для творческой личности нет предела совершенству, он ответственен за свою работу, ибо с каждым разом возрастает и его требовательность к своей работе.

Создавать, забывая о себе и окружающем мире, жить только своим творчеством, заниматься любимым делом – это под силу лишь гениальным личностям.

Что такое гениальность? В философском энциклопедическом словаре дается следующее толкование: гениальность - наивысшая степень проявления творческих сил человека. Работы великих людей отличаются выдающейся самобытностью, исключительностью, новаторством, они имеют особую историческую значимость для воспитания общества, обладают способностью влиять на ход развития мировой цивилизации.

В национальном туркменском искусстве и культуре есть несколько таких гениев. Если речь заходит о лучшем туркменском кинорежиссере и актере, то в памяти сразу же воскресает имя Алты Карлиева. Его работы стали эталоном туркменского киноискусства. До сих пор никому не удавалось превзойти таланта оперной певицы Медениет Шахбердыевой с ее уникальным голосом и исполнительским мастерством, певицы, на весь мир прославившей туркменское вокальное искусство.

Основоположник туркменской классической поэзии Махтумкули Фраги является великим философом-просветителем не только для туркмен, но и для всего Востока. Гением современной туркменской поэзии по праву считается Курбанназар Эзизов.

В Германии живет наш земляк, врач по профессии. Так вот, музыкой Нуры Халмамедова он лечит своих больных. Ласковые звуки музыки действуют успокаивающе, поднимают дух, ускоряя выздоровление больных.

Нуры Халмамедов – корифей туркменского музыкального искусства.

Люди, наделенные божественным даром, немислимым трудолюбием, неимоверной усидчивостью, необыкновенной способностью заглянуть в будущее и увидеть его – это пламенные патриоты своего Отечества, которые многим кажутся непонятными, людьми с противоречивым характером, а иногда попросту людьми не от мира сего, «пришельцами с другой планеты». Гении, чьи суждения о мироздании отличаются глубиной, судьбой своей предназначены для поисков смысла жизни.

Обратимся к фактам. В разговоре с вдовой композитора Гюльсолтан Халмамедовой, знавшей характер и при-

вычки своего гениального мужа как никто другой, она привела два примера.

Пример первый. Погруженный в мир музыки, находя мелодии в окружающем его мире и постоянно слыша их, Нуры Халмамедов прислушивался только к своему внутреннему голосу. Гюльсолтан Клычевна вспоминает: «На Нуры совершенно нельзя было положиться. Выходя с ним из дому, я никогда не была уверена в том, что мы дойдем до нужного места. Вдруг ему в голову приходит какая-то мысль, и он может резко изменить направление движения. Честно говоря, я даже не могла довериться ему, чтобы он отвел нашего сынишку в детский сад. Все эти обстоятельства сделали меня полностью независимой от Нуры, и я всегда действовала самостоятельно».

Тому, о чем рассказала Гюльсолтан Клычевна, есть объяснение. Нуры жил в своем собственном, замкнутом, а также закрытом для окружающих мире. Вероятно, это были отголоски непростого детства. С пяти лет Нуры воспитывался в детских домах. Своенравному мальчику с независимым характером не нравилось находиться в казенных домах, и он постоянно убегал оттуда. Достаточно сказать, что в детстве Нуры сменил девять детских домов!

Второй пример. Однажды Нуры вместе с друзьями отправился на отдых в Фирюзу (ныне поселок Арчабил). Поздно ночью, никому не сказав ни слова, он вдруг уехал домой, в Ашхабад. Каких-то особых причин для этого не было. Но то ли его утомляли шумные компании, то ли еще что-то действовало на него, только поступал он всегда так, как считал нужным. Вот и в тот раз он отправился в город пешком, в сопровождении собаки Алабая. Путь неблизкий, идти много километров. Неизвестно, сколько времени шел Нуры, только ноги его покрылись волдырями. В конце концов, его подобрала какая-то попутка, и он появился дома около шести часов утра. На вопрос супруги: «Откуда ты в такое время?» он улыбнулся и мягко ответил: «Ты постоянно упрекаешь меня в том, что я возвращаюсь домой поздно, потому сегодня пришел так рано».

Великие и необыкновенные кажутся нам иными, а поступки их порой необъяснимы и непредсказуемы. Зача-